

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

THE MULTICULTURAL/
HYBRID SEPHARDIC
THEATER IN TURKEY
FROM THE PAST
TO THE PRESENT

Özet

**MUKADDER
YAYCIOĞLU***

İber Yarımadası'ndan 1492 yılında tehcir edilen Yahudilerin büyük bir kısmı Osmanlı topraklarına yerleşti. Kendilerine "Sefardiler" adını veren bu Yahudi toplumu, İspanya'da convivencia (birlikte yaşam) döneminde edindikleri zengin bir jonglör geleneğini beraberlerinde getirdiler. Yahudi, Hıristiyan, İslam kültürlerinin izlerini taşıyan bu gelenek, hokkabazlık, şarkı, dans, kukla ve gölge tiyatrosu gibi geniş bir sanat yelpazesini içeriyordu. Yahudiler, Evliya Çelebi, Metin And ve Beki Bahar'ın da sözünü ettiği gibi, gösterim sanatlarında sahip oldukları ustalıklarıyla Osmanlı Şenliklerine büyük katkılarda bulundular.

Elena Romero'nun araştırmasına göre, Türkiye'de metne dayalı Sefardi tiyatrosu 1870'lerde, ağırlıklı olarak İzmir İstanbul ve Edirne'de, amatör yazarlar ya da öğretmenlerin, Eski Ahit'te anlatılan hikayelerden, Yahudi tarihinden ya da günlük yaşamdaki olaylardan yola çıkarak, Judeo-İspanyolca ya da İbranice yazdıkları ve yönettikleri, okul salonlarında ya da zenginlerin evinde, çocuklar tarafından didaktik amaçla temsil edilen oyunlarla başladı. Genellikle Purim, Sukot, Hanuka, Peşah bayramlarına denk getirilen bu temsiller varlıklı kişiler ya da yardım derneklerince düzenleniyor, toplanan gelir yardım amaçlı harcanıyordu. Siyonist ya da Makabi kulüpleri de bu temsillere politik amaçları doğrultusunda destek veriyordu.

1860 yılında Alliance Israélite Universelle'in kurulmasından kısa süre sonra Fransız kültürü ve dili gelenekçi kesimin karşı koymasına karşın Yahudi toplumu, kültür ve tiyatro yaşamı üzerinde etkili oldu. Fransızca yazılmış ya da bu dilden Judeo-İspanyolcaya çevrilmiş oyun-

* Doç.Dr., Ankara Üniversitesi,
DTCF İspanyol Dili ve Edebiyatı

lara geniş yer verilmeye başlandı. Aynı ölçüde olmasa da İngiliz ve İtalyan dilleriyle, az sayıda Türk dilinden gerçekleştirilen çeviri oyunlar da temsil edildi. Türk diline kayıtsız kalan Sefardi toplumunun ancak 1930'lardan itibaren Türkçe konuşmaya başlaması Güllü Agop'un Osmanlı Tiyatrosu yönetimini ve Türkçe oyun oynama imtiyazının elde etmesinde etken oldu. Judeo-İspanyolca, İbranice, Fransızca, Türkçe gibi farklı dillerin; komediya, tragedya, dram, melodram, kısa ve uzun oyunlar, diyalog, monolog, şarkı, dans, koro gibi farklı türlerin; İspanyol Erken Rönesans Dönemi Tiyatrosu, Commedia dell'arte, Geleneksel Türk Tiyatrosu gibi farklı/benzer sahne estetiği ve oyunculuk yöntemlerinin bir arada kullanılması Türkiye'de yapılan çok-kültürlü, çok-dilli melez Sefardi tiyatrosunun en belirgin özellikleridir.

Günümüz Sefardi tiyatrosu, amaçları, organizasyonu ve yukarıda sözü edilen diğer özellikleri bakımından geçmişte yapılanla büyük farklılık göstermemekte, Judeo-İspanyolcanın, Yahudi gelenek ve göreneklerin, dinsel eğitimin, sözlü tarihin yeni kuşaklara aktarılmasında büyük rol oynayan kadınlar tarafından beslenmektedir. Günümüzde yapılan Sefardi tiyatrosu Dostluk Yurdu gibi yardım derneklerinin gayretleriyle yeniden canlanmıştır. Adı geçen derneğin sahnelediği Kula 930 son yılların en başarılı oyunu olarak defalarca temsil edilmiştir. Beki Bahar, entelektüel bir yaklaşımla, geçmişten günümüze Sefardi dünyasını nesnel bir biçimde yansıtan en önemli oyun yazarı olarak yaşamını sürdürmektedir.

Abstract

Many Sephardies, who settled in the Ottoman lands after their expulsion from the Iberian Peninsula brought with them a rich jongleur tradition; a mixture of abilities aquired during the convivencia of three cultures in Spain in the Middle Age, such as illusionism, dancing, singing, puppet and shadow theatre, through which they contributed to Ottoman Court Festivities as it is mentioned by Evliya Çelebi as well as Beki Bahar and Metin And.

As Elena Romero indicates, in Turkey, Sephardic theatre, based on short written texts in Judeo-Spanish or Hebrew with fixed themes as biblical stories and Jewish historical events or daily life, began in the early 1870's. These texts were written by amateur local writers or teachers and directed by them and acted by school children, primarily in Istanbul, İzmir and Edirne, (where the Jewish population was abundant), in private houses of rich people or school halls, with didactic intentions and on occasion of the festivities of Purim, Sukkoth, Hannukah or Passover festivities. The performances were sponsored by rich people, the local welfare associations, benevolent institions and charity houses (tradition which is still valid) to be used the revenues by the same sponsors for philanthropic aims. Sionist or Makabi Clubs also supported and organized performances with political intentions.

Short after the establishment of the Alliance Israélite Universelle, the influence of French culture and language was strongly felt in the Jewish life, culture and theatre. Plays written in French were performed in abundance as well as the translations from this language, Italian or English and rare times from Turkish to Judeo-Spanish were included in the performances. The use of the Turkish language by the Sephardic community takes place in the late 1930's. Perhaps this negligence of Sephardic community with respect to Turkish contributed to the obtainment of the the monopoly of the ottoman theatre by the armenian community.

The use of multiple languages such as Judeo-Español, French, Hebrew, Turkish in a same representation as well as different theatre genres as comedy, tragedy, short and long plays, dialogues and monologues, song, chorus and dances, their interpretation in a mixed acting and staging

MUKADDER YAYCIOĞLU

style/method, reminiscent of early renaissance Spanish theater, Comedia dell'arte and Turkish traditional theater (to which the Sephardies contributed and in its turn, they were inspired by it) constitutes the main characteristics of the multicultural/hybrid Sephardic Theatre done in Turkey.

Today, the way of doing theatre in Sephardic community does'n differ much from the one represented in the past with respect to its aims, organization and other aspects above mentioned which to a large extend is nourished by Sephardic women as transmitters of the oral history, traditions, religion and the Juedo-Spanish language to the coming generation. At the present day, the most outstanding theatre activities are made real by the Association of Friendship (Dostluk Yurdu), being Kula 930 the most popular and successful play of the last decades. Lastly, we should mention Beki Bahar as the most important Sephardic theater writer who, with an intelectual aproximation, reflects the past and the present of the Sephardic life in and out of our country country.

Araştırmacılar Yahudilerin İspanya'da 1. yüzyıldan beri yaşadıklarını söylüyor. Bu da 1492' de Katolik Krallar tarafından alınan tehcir kararına kadar Yahudilerin İber Yarımadası'nda 15 yüzyıl gibi uzun bir süre yaşadıkları anlamına geliyor. Türkiye'de de durum farklı değil; çok eski zamanlardan beri Yahudilerin ülkemizde yaşadıkları, değişik egemenlikler altında yerleşik bir Yahudi mevcudiyetinin İ.Ö. IV. yüzyıla kadar uzandığı bilinmektedir. Doğu Roma ve Bizans İmparatorlukları egemenliğinde yaşamış olan bu Yahudi toplumlari Gregos ya da Romaniot'lar olarak tanınmaktadır. Anadolu Selçuklu Devletinde ve Anadolu Türk Beyliklerinin çoğunda da yaşamış olan Yahudilerin Osmanlıyla buluşması 1326'da Orhan Bey'in Bursa'yı fethiyle başlar. Diğer yandan, daha XIV. yüzyılın ilk yarısında Avrupa'dan gelen Aşkenaz (Orta ve Kuzey Avrupa Yahudileri) ile Karay Yahudileri, 1376'da Macaristan ve 1394'de Fransa'dan tehcir edilenler Osmanlı başkenti Edirne'ye göç etmiş, XV. yüzyılın başında Sicilya'yı, Venedik kontrolü altına giren Selanik'i terk edenler de Osmanlı topraklarına yerleşmişlerdir. 1450'lerde Edirne Hahambaşısı İsak Sarfati'nin Avrupa cemaatlerine gönderdiği ünlü mektubunda Türkiye'den övgüyle söz etmesi üzerine birçok Alman, Fransız ve İtalyan Yahudisi de Osmanlıya gelip yerleşmiştir.¹

¹ Bu bilgiler Naim Güteryüz'ün "İspanya'dan Türkiye'ye Uzanan Köprü: Sefardiler" başlıklı I. İspanyol-Türk-Sefardi Tarih ve Kültür Buluşması" başlıklı Uluslararası Sempozyumda sunduğu bildirden alınmıştır. Ankara Üniversitesi, 2005.

1492'de İspanya'dan çıkan Yahudilerin bir kısmı Portekiz'e gitmiş ancak 1497 yılında oradan da tehcir edilmişler; öncelikle Hollanda, Fransa, İtalya ve İngiltere gibi ülkelere, sonra da Amerika'ya göç etmişler, Batılı Sefaradlar adını almışlar, Osmanlı topraklarına yerleşen çoğunluk ise Doğulu Sefaradlar adıyla anılmıştır. En geniş Sefarad toplumlari İstanbul, İzmir, Edirne ve Selanik'te oluşmuştur.

Bu araştırmalar Akdeniz'in Batı ucundaki İspanya ve Doğu ucundaki Türkiye'nin, Yahudilerin en önemli iki yerleşkesi olduğuna, her iki ülkenin de Yahudi kültürüyle olan ilişkisine işaret eder. İber Yarımadasında yaşayan Yahudilerin VIII. yüzyıldan sonra adı geçen Yarımada'ya, özellikle de İspanya'ya Sefarad, kendilerine Sefardi(m)/Sefardi(ler) adını vermeleri belki de tarihsel bir öngörüden kaynaklanır. İspanya Yahudileri, Tevrat'ta Kudüs'ün Nabukadnezar tarafından işgali ve Büyük Tapınak'ın yıkılmasının

dan sonra bazı İbrani sürgünlerinin götürüldüğü toprakların, İber Yarımadası, İspanya olduğu inancını besler, böylece ileride tehcir edilecekleri topraklarla olan tarihsel, dinsel bağlarını vurgulamak isterler. Oysa Paloma Díaz Mas'a göre, Eski Ahit'te sözü edilen yer büyük olasılıkla Ege bölgesindeki Lidya'nın başkenti Sardes/Sardis kentidir.²

² Paloma Díaz-Mas, **Sephardim. The Jews from Spain**. Translated by George Z. Zucker. (Chicago&London: The University of Chicago Press, 1992), s. 7.

Tekrar İber Yarımadasına dönecek olursak Endülüs'te savurgan Müslüman Araplar mağrur bir tavır içinde tüm birikimlerini ortaya dökmüş, almaktan çok vermekle ilgilenmişlerdir. Buna karşılık Yahudiler öngörülü bir biçimde bilim, kültür ve sanat birikimlerine yenilerini eklemişlerdir. Endülüs'te var olan çok-kültürlü ortamdan en fazla yararlananlar pragmatik İspanyollar olmuş, sağlam bir kültür sentezine ulaşmışlardır. Ancak bu çok-kültürlü/çok-dinli/çok-dilli geçmişin son yıllarda politik/turistik propaganda olarak yeniden gündeme taşınması beraberinde adı geçen sentezi ayrıştırmak gibi tarihsel bir ironiyle karşı karşıya bırakmıştır İspanyolları. Latin yazı sistemine göre İspanyolca olarak yazılan tozlu tarih kitaplarını şimdilerde tersten okumak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu da Arap ve İbrani alfabelerinde (sağdan sola/sondan başa doğru) ama İspanyolca (aljamia)³ olarak yazılan aynı/öteki kitapları okumak anlamına geliyor. Kısacası Cervantes'in Don Quijote'de yarattığı çok-kimlikli/çok-kültürlü/çok-dilli/çok-dinli sözde yazar, aljamia metin ve bu metnin Latin harflerine transkripsiyonu, yazınsal bir oyundan çok tarihsel bir anımsatmadır. Tüm bu uzatmalara girmemizin nedeni Yahudi kültürünün İber Yarımadasında hem Hıristiyan ve İslam kültürleriyle birlikte hem de bunlardan ayrı olarak varlık göstermiş olması, dolayısıyla Sefardilerin Osmanlı topraklarına getirdikleri bagajın içindekileri değerlendirmede karşılaşılan güçlüktür. Nitekim, bir taraftan senteze uğramış çok-kültürlülük olgusundan diğer taraftan Yahudi kültüründen/tiyatrosundan söz etmek çelişkili bir yaklaşım gibi gözükmektedir. Üstelik İber Yarımadasını terkeden Yahudiler artık yeni (farklı) ülkelerde eski/yeni-aynı/farklı bir ad/kimlik taşımaktadır. Ancak ilginç ve zekice olan İspanya Yahudilerinin kullandığı "Sefardim"adının kendi seçimleri olmasıdır ve İspanya ve diğer ülkeler tarafından benimsenmesidir ki bu da İspanyolların Hıristiyan olmaya zorladıkları Müslüman Araplara, "Moro" (Müslüman/Mağripli) sözcüğünden türettikleri, aşağılayıcı

³ Arap ve İbrani alfabeleriyle oluşturulan İspanyolca metinlerde kullanılan yazı dili "aljamia" (acemce; yabancı dil) olarak adlandırılıyordu.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

anlam içeren, “Morisco” adını takmalarından farklı bir durumdur. Bu noktada Sefardi kültürü ve tiyatrosuyla ilgili çıkış yolunu çağ- lar boyunca savaş, ticaret ve kültür alış-veriş alanı Akdeniz’de ortaya çıkan çok-kültürlü/melez oluşumda arayabiliriz.

Şimdi Sefardilerin Osmanlı topraklarına ne gibi bir teatral birikim- le geldiklerine göz atalım. Çeşitli kaynakların da gösterdiği gibi Ortaçağ’da İspanya’da güçlü bir jonglör geleneği vardı. Jonglörler yalnızca sözlü edebiyat, sözlü tarih aktarımı yaparak toplumsal belleği canlı tutmak, kralları, soyluları ve halkı eğlendirmek, bir enstrüman eşliğinde şarkı söyleyip dans etmekle kalmıyor, çeşitli hünerler de sergiliyordu.

İspanya’da bu çağlarda hokkabazlık ve kukla gibi oyun gösterenlere ‘juglares’ denmekteydi. 14. yüzyıl- da bu sanata “joxas” deniyordu. (J harfi İspanyolca H harfi gibi okunur) Dolayısıyla, bu kelimenin Hokkabaz sözcüğüyle yakınlığı bulunmaktadır. ⁴

Aynı konuyla ilgili Metin And, J. E. Varey’in Minor dramatic forms in Spain with special references to puppets başlıklı basılmamış doktora tezinden yararlanarak benzer bir yorum yapar.

İspanya’da bu çağlarda hokkabazlık, kukla, soyta- rılık gibi oyunları gösterenlere Juglares, bu sanata da juglaría deniyordu. XIV. yüzyılda bu oyunlara jox vas dendiğini öğreniyoruz. İspanyolcada j harfi h gibi okunduğuna göre hok vaz kelimesinin hokkabaz’a yakınlığı ortadadır. Gerçi bâz, farsça olmakla birlik- te İspanya’ya Arap oyuncular da geldiğine göre, bu sözcük ile “hokkabaz” arasında bir ilişki kurulabilir. ⁵

İspanya’da oluşan jonglör geleneğiyle ilgili en önemli kaynak Ramón Menéndez Pidal’in Poesía juglaresca y juglares adlı ki- tabıdır. Menéndez Pidal kitabın birkaç yerinde Müslüman ve Ya- hudi jonglörlerden söz eder. Gece ibadetlerinde Hıristiyanların sabaha kadar dua etmek yerine Müslüman ve Yahudi jonglörlerle şamata yaptıklarını, 1322 yılında Valladolid’de toplanan Konsülde kiliselerde gerçekleştirilen gece ibadetlerine şarkı söyleyip çalgı çalmaları için Müslüman ve Yahudi jonglörler götürülmesinin ya-

4 Yusuf Basalel, **Osmanlı ve TürkYahudileri** (İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1999), s. 139. (“Şalom” arşivi; S. Selim Hubeş: “Yahudilik Tiyatrosu 2” başlıklı makaleden dolayı alıntı).

5 Metin And, **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları** (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), s. 156. Metin And yukarıdaki alıntıyla ilgili notta “hokkabaz” örneğine bir diğerini ekler. “Örneğin gülünç kılık giymiş [palyaço, soytarı] anlamına İspanyolca moharracho[momorracho] (bugün mumarracho) [mamarracho] Arapça muharrac’dan gelmektedir. Maskara da böyledir”. s. 163. [Maskara, Arapça mashara sözcüğünden gelir.]

saklandığını hatırlatır. Arabistan, İnan, Suriye ve Mısır'dan gelen jonglörlerin Córdoba Halifeliği zamanında el üstünde tutulduklarından, bunların etkisiyle jonglör okullarının açıldığını; Ubeda'da açılan okulun müzik alanında, "kılıç ve hokka" oyununda ustalık gösteren jonglörleriyle ünlendiğini belirtir. Yahudi jonglörlerin Müslüman jonglörlerle aynı öneme sahip olmadıklarını söyler. Kastilya kralı IV. Sancho'yu 15 Müslüman jonglöre karşılık yalnızca İsmael adında bir Yahudi jonglör ve karısının eğlendirdiğini tespit eder. Diğer yandan, Arcipreste de Hita'nın, tef eşliğinde halk önünde şarkı söyleyip dans eden Yahudi kadın jonglörleri (cantadera) Müslüman kadın jonglörlerle bir tuttuğunu hatırlatır; kilise, cami ve sinagogun yanyana olduğu kentlerde düzenlenen büyük şölenlerde üç dinden jonglörlerin birarada gösterilerini sergilediklerini söyler. Buna örnek olarak VII. Alfonso'nun 1139 yılında Toledo'ya girişi sırasında krala övgüler yağdıran şarkıların enstrümanlar eşliğinde üç dinden jonglörler tarafından söylendiğini gösterir.⁶ Bir diğer kaynakta Müslüman ve Yahudi jonglörlerin İbranice ve Arapçanın Hıristiyan Krallıklarda canlı kalmasına katkıda bulduklarından söz edilir.⁷ Örneğin, Müslümanlar gibi giyinip Arapça imza atan, sarayında jonglörleri ağırlayan IV Pedro zamanında, Yahudi jonglörler için 1337 yılında bir okul açıldığını belirtilir.⁸

6 Ramón Menéndez Pidal. **Poesía juglaresca y juglares**, (Madrid, Espasa-Calpe (Colección Austral): 1979), s. 58, 74-75.

7 <http://groups.msn.com/Medievalmsicamedieval.msnw>

8. *ibidem*

Yahudilerin kendi dinlerini, tarihlerini, kültürlerini, geleneklerini kuşaktan kuşağa aktardıkları muwasaja, jarcha, zejel, copla, cántiga ve romance gibi üç kültürün ürünü şiir-şarkıları, anlatı sanatını, monolog ve diyalog ustalığını günümüze dek taşıdıkları, bunların yanısıra, Osmanlı şenliklerinde sergiledikleri maskaralık, soytarlık, cambazlık, hokkabazlık gibi hüner isteyen jonglör geleneğini, bu gelenekle ilgili juegos de escarnio adı verilen, Bilge Kral X. Alfonso tarafından "uygunsuz" oldukları gerekçesiyle yasaklanmış, kökeni ve içeriği hakkında bilgi bulunmayan müstehcen ve nükte dolu oyunları beraberlerinde getirdikleri anlaşılıyor. Örneğin Kol oyunları bu söylediklerimizi destekler niteliktedir.

Sefardi yazar Beki Bahar Yahudilerin gösteri hünerleriyle ilgili şu bilgileri verir:

Genelde Sefarad göçü dendiğinde, Osmanlı'ya 1492'de gelenler anlaşılır. Oysa bu tarihten önce de gelenler olmuştur. Fatih Mehmet, İstanbul'u aldıktan sonra Selanik'ten sürgün tabir edilen Yahudiler getirip İstanbul'da iskan ettirmiştir. Bunu eklememin nedeni Yahudilerin XVI. yüzyılda İstanbul'daki şenliklerde meydan gösterilerinde böylesine erken tarihlerde görülmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu gelenler ilkin memleket dilini bilmediklerinden hüner isteyen her tür cambazlıklarda görülürler: paredebaz, kasebaz, ateşbaz, vb. gibi. Kısa süre sonra tek başına yaptıkları hokkabazlıklarına bir de yardımcı yordakçı eklediler. Böylece de gösteriye hem bir güldürücü (muhdik) öge kattılar hem de hünerlerinin püf noktasını dikkati başka yere çekerek izleyiciden kaçırdılar. Zamanla da taklide konuşmayı da katarak hokkabazı zenginleştirdiler. Latifi (1492-1582) Tezkereyi Latifi adlı kitabında "Makule ve Makbule Tahtakala-i" dediği ve halen aynı adı koruyan ve Tahtakale olarak bilinen semtte Bizans döneminden beri bir eğlence, gösteri alanı olduğundan, Osmanlı döneminde memlekette yeni yeni tanınan kahveyi yudumlayan halkın her tür gösteriyi burada seyre geldiğinden, bu arada pek hünerli Yahudi hokkabazlardan söz eder.⁹

9 Beki Bahar. "Tiyatro Tarihinde ve Osmanlı Döneminde Yahudilerin Tiyatro Gelişimi ve Türk Geleneksel Tiyatrosuna Etkisi", **Mimesis**, No. 13, Ekim, 2007. s. 147-148. (Bu makale yazarın 28-30 Kasım 2005 tarihleri arasında Ankara Üniversitesinde gerçekleştirilen, "1. İspanyol-Türk- Sefardi Tarih ve Kültür Buluşması" başlıklı uluslararası sempozyumda sunduğu bildiri metnidir).

Metin And da Tahtakale'nin 16. yüzyılda İstanbul'un en önemli şenlik yeri olduğunu, Latifi'nin Evsaf-ı İstanbul adlı yapıtından yararlanarak nakleder. Alman görgü tanığı Johannes Lewenkaw'dan ve Lubenau'dan yola çıkarak Tahtakale Meydanındaki hokkabazlar, cambazlar ve türlü hüner göstericilerden söz eder. Evliya Çelebi'den aktararak sürekli şenlik yerine dönüşen Kağıthane'de Yahudilerden oluşan Patakoğlu Kolu, Samurkaş Kolu, Haşune Kolunun sabahlara kadar insanları eğlendirdiklerinden söz ederken şu bilgileri verir:¹

10 Metin And. **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları** (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982), s. 36-37.

i Kuklacılık, soytarılık gibi oyunlar 16. yüzyılda İber yarımadasından Türkiye'ye sığınan Yahudiler eliyle gelmiş ve 20. yüzyılın başına kadar Yahudiler bu sanatları göstermişlerdir. İspanya'da başka ülkelerden farklı olarak hokkabaz, tek başına değildir, yanında soytarı kılıklı, yüzünü boyamış, külahlı bir veya iki yoldaşı olurdu. Bunun iki işlevi vardı: Önce gösteri sırasında komiklikleriyle halkı eğlendirip güldürmek ve ilgiyi üstüne çekerek oyunun hilesini, püf noktasını örtmektir. İşte hokkabaz-soytarı yordak ikilisini İspanya'dan Yahudiler getirmişlerdir. Bu ikisi arasındaki söyleşme ortaoyununda Pişekâr ve Kavuklu arasındaki söyleşme gibidir. Hokkabazın elinde Pişekâr'ınki gibi bir şak-şak vardır, bununla yoldağa sık sık vurur. İşte hokkabaz'ın ses tonu Pişekâr, kadın sesiyle konuşan yoldağın ses tonu ise Kavuklu'nunki gibidir. Halk hokkabazdan çok yoldağını anımsadığı için hokkabazlık kaba bir soytarılık gibi görülmüş, aşağılayıcı bir niteleme olmuştur.¹¹

11 Metin And, "Soytarı: Tiyatronun Yaşam Suyu", **Sanat Dünyamız**, Sayı 74, Kış 1999, s. 127.

Beki Bahar'ın yukarıda hokkabazlara ilgili verdiği bilgilerle çelişen bir yaklaşıma Metin And'da da rastlıyoruz:

Hokkabazlığın el çabukluğu gibi dil çabukluğun da gerektirmesi bir yana, Türk hokkabazlığının çağımıza kadar gelen bir özelliği, yanlarındaki yardımcıları, yordak veya yordakçılarıyla yaptığı konuşmalar, söyleşmelerdir. Hokkabazlık tarihi üzerine bir kitapta Türk hokkabazlarının yanlarında soytarı kılıklı bir yardımcıları olduğuna, buna Merry Andrew dendiği yazılıdır. Bu soytarılar gözbağcılıktan korkup saklanıyor ve oyunun hilesini çözmeye çalışıyorlar, kısacası seyirciyi güldürmek için ne gerekiyorsa yapıyorlardı. Kitabın yazarı yakın çağlarda Türkiye dışında hiçbir ülkedeki hokkabazların böyle bir Merry Andrew kullanmadığını belirtiyor. Gene aynı yazar bir başka yazısında Doğu ülkeleri içinde en ilginç hokkabazlığı Türkiye'de bir Yahudi hokkabazdan gördüğünü

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

yazdıktan sonra, İspanya'dan göç etmiş bu Yahudilerin hüner yaparken bir soytarı yardımcı kullanmayı İspanya'dan öğrenmiş olamayacaklarını, çünkü eski İspanyol kaynaklarında böyle bir yardımcı kullanıldığını gösteren bir iz rastlanmadığını belirtiyor.¹²

12 Metin And, **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**, s. 156. (Alıntıda adı belirtilmeyen yazar ve yapıtları: John Mulholland, **Story of Magic**, New York: 1935, s. 18. John Mulholland, "Eastern Magic", **Theatre Arts**, Mart, 1930, s. 216.)

Metin And yukarıdaki bilgilere ek olarak şu yorumu yapar:

Ortaoyununun çıkışında ve gelişmesinde Yahudilerin payı ve katkısı olmuştur. Kaldı ki, Hokkabaz Ustasına da Ortaoyunundaki gibi Pişekâr dendiğine, her ikisinin elinde bir "şakşak" bulunduğu, yanındaki yardımcısıyla söyleşmelerinin de Ortaoyunu ve Karagöz'e benzediği kesindir. Yahudiler Türkiye'ye İspanya ve Portekiz'den gelmişlerdi. Çeşitli oyunlarla birlikte hokkabazlığı da Türkiye'ye getirmişlerdi. (...) İspanya'da hokkabazlık yapanların soytarılık, kukla ve benzeri oyunları de gösterdikleri göz önünde tutulursa, Yahudilerin soytarılı hokkabazlığı İspanya'dan getirdiklerini sonra Türkiye'de bu söyleşmelerin Türk üslubunda geliştiğini söyleyebiliriz. İspanya'da hokkabazlara jugador de manos, jueo de maestre coral, mease coral, passa passa veya mesagicmar deniliyordu. Bunlar ayrıca jonglörlük de yaparlardı; nüktede ve taklitte ustaydılar. Kukla da oynatırlardı. Bu bilgilerden, Yahudilerin İspanya'dan yalnız hokkabazlığın hüner yanını değil, söyleşme, taklit, nükte yanını da getirmiş oldukları sonucuna varabiliriz.¹³

13 Metin And, a.g.e., s. 156.

Beki Bahar, Yahudilerin Türkiye'de dil sorunlarını halledinceye kadar öncelikle cambazlık, hokkabazlık vs gibi sanatlarla Osmanlı şenliklerinde yer aldıklarını, sözel metin gerektirmeyen dans, müzik gibi sanatlarda etkin olduklarını, Evliya Çelebi'nin Seyahatname'sinden yola çıkarak belirtir, diğer yandan bu sanatları icra edenlerin cemaat dışına itildiklerini söyler: "Bir herem olayı vardı, cemaatten itilme olayı. Bu hokkabazların çoğu bana kalırsa itilmedi yani topluluğa dahil edilmeyen, toplum dışı edilimler".¹⁴ Beki Bahar'ın söyledikleriyle örtüşen bilgilere Sefardile-

14 "Tiyatroda Kültürel Çoğulculuk"
İki panel. Panel-2: Cemaat
Tiyatroları ve Modern Tiyatronun
İnşasına Katkıları, **Mimesis**, No.
13, Ekim, 2007, s. 206.

15 Metin And (1982): s.181.

16 Metin And (1982): s. 188-189.

17 Metin And (1982): s. 126

18 Metin And (1982). s. 92

rin kadın kılığında müstehcen danslar yaptıklarına değinen Metin And'da da rastlıyoruz.¹⁵

And'ın bir diğer tespiti de Matrak oyununun İspanya'da yapılan matachino dansıyla "gerek adının okunuşu, gerek hareketleri bakımından tıpatıp benzediği" konusundadır. And bu benzetmeyi 1588'de yayınlanmış olan Thoinot Arbeau'nun kitabına koyduğu Matachino dansının resimlerini nakkaş Osman'ın Matrak oyuncularını gösteren minyatürleriyle karşılaştırarak yapar. 1582 şenliğinde Yahudilerin ve İspanya'dan gelen Müslüman Arapların (morisco) Matachino ve Morisco danslarını yaptıklarını, ayrıca Yahudilerin aynı şenlikte gece yarısına kadar süren "bir güldürü" gösterdiklerini, şenliğe "Cemaat-i oyuncu Yahudiler" başlığı altında 160 kişilik bir takımla katıldıklarını kaynaklara dayanarak belirtir.¹⁶ And, aynı çalışmanın başka bir yerinde Matrak oyununu Fransız bir el yazmasına göre "bir elde tahta bir kılıç, öteki elde kalkan yerine bir küçük yastık" tutularak yapıldığını, bunlara "matrakbazan" dendiğini belirtir.¹⁷ (Bu da Don Quijote ve Vizayalının seyirci önünde kılıç bir elde kalkan öteki elde yerine yastık kullanarak yaptıkları dövüşün aslında matrak oyunu olduğunu gösterir.) And, Yahudilerin Osmanlı şenliklerine diğer katkıları arasında öncelikle sükker nakkaşlığından söz eder, sükker nakkaşlarının çoğunlukla Yahudilerden oluştuğunu belirtir.¹⁸

Yahudilerin şenliklere katkılarıyla ilgili diğer bilgilere Oral Onur'un Edirne Yahudileriyle ilgili bir çalışmasında rastlıyoruz. Bu çalışmaya göre, 1675 yılında, IV. Mehmet'in Edirne'de düzenletmiş olduğu göz kamaştırıcı sünnet ve evlenme şenliklerinde Yahudi Kolu, tuluatvari oyunlar, gölge oyunları, kukla, dans, fişek ve roket gösterileri sergilemiştir. Oyunlara dört beş kişilik bir çalgıcı topluluğu eşlik etmiştir. Aynı çalışmada Edirne Yahudi Kol'unun rol aldığı gösteriler ayrıntılı bir biçimde anlatılır:

1- Gölge Oyunu ve Kukla: Şenlikte, Yahudi hokkabazların ellerinde kuklalarla, padişahın çadırından başlayarak bütün çadırları dolaşip kukla oynattıkları ve el çabukluğuna dayanan hünerler seyredilmiştir. Parmaklarla çok güzel hayvan figürleri yansıtan Ya-

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

hudi hünerbazlar çok beğeni kazanmıştır.

2- Dans Kolu: Edirne Yahudi Kol'u çeşitli dans gösterilerinde (İspanya-İtalya türü) bulunup seyredenleri coşturarak hep birlikte dans etmişlerdir.

3- Fişek ve Roket Gösterileri: Şenlikte fişek gösterileri Venedikli, Felemenkli ve Edirneli Yahudi ustalar tarafından düzenlenmiştir. Fişek gösterileri geceleri halk tarafından ilgi ile izlenmiştir. Yön değiştiren fişek gösterisini Yahudiler üslenirdi ve en zoru da bu idi. Bu tür gösterilerde fişek halk üzerine çevrilerek yapılmaktaydı. Gösterilerden birinde Yahudi ustanın ateşlediği büyük bir roket yanlış hedefe giderek Kızlar Ağası'nın kucağına düşmüş ve ne varsa yakmıştı. Yahudiye yüz elli değnek vurularak cezalandırılmıştı.

4- Tiyatro Gösterisi: Edirne Yahudilerinden İtalyan Cemaati şenlikte tiyatro gösterilerinde bulunmuştur. Türklerde Tuluatın gelişmesinde Yahudilerin rolü çok önemlidir.¹⁹

19 Oral Onur, **1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati** (İstanbul: 2005), s. 68.

Aynı kaynakta Şenlik Kitabından şu alıntı verilir:

Osmanlı İmparatorluğuna göç eden Yahudiler aynı zamanda geldikleri yerden çeşitli oyun türleri de getirmişlerdir. Bunlar daha çok Orta Çağ'da oynanan dans oyunlarıdır. Padişah şenliklerinde görülen Yahudilerin oynadıkları dansların izine İspanya'da rastlarız. Bunun kılıç ve kamalarla yapılan bir dans türü²⁰ olduğu görülür. Bundan başka 50 Yahudinin ellerinde siyah ve yeşil, beyaz ve kırmızı flamalarla moresco oynadıkları, bazen de ortaya bir eşek getirilerek gü-lünç sahneler ortaya koydukları görülmüştür.

20 Yukarıda adı geçen dansa İspanya'da danza de las espadas, (villanella) ya da matachín deniyordu. Adı geçen danslara bir diğer atf için Bkz.: Yusuf Baselel: Agy., s.139. "1582'de Padişah 3. Murat'ın düzenlediği sünnet şenliklerinde Yahudilerin, İspanya'dan getirdikleri 'Moresco' ve 'Mattisina' (matachín) danslarını icra ettikleri, şenliğe davetli olan yabancılarca kaydedilmiştir".

Edirne Yahudilerinin Türk şenliklerinde önemli yerleri vardır. Hemen her şenlikte en aşağı bir Yahudi Kol'u görev alırdı. Bunlar savaş oyunlarına çıkar, İspanyol usulü at koşturur, çeşitli hayvanları yansıtırlardı. Ayrıca hareket eden ejderhalar, kaplumbağalar, doğaüstü yaratıklar bu gösteride Yahudiler tarafından geçirilmiştir. Yahudiler yalnızca büyük şenliklerde değil, her çıkan fırsatta oyun oynayıp taklit yapan ve çeşitli hüner gösteren insanlardı.

Edirne şenliğinde dramatik gösterilerde bulunan Yahudilerin şu kolları vardı:

1. Patak Oğlu Kolu: 300 kişidir. Tümü Yahudidir. Mas-karalıkta üstlerine yoktur.
2. Haşune Kolu: Hepsi Yahudi, 200 kişidir. Rakkasları çok ünlüydü.
3. Samurkaş Kolu: 200 kişidirler ve tümü de Yahudidir. Bunlar da çeşitli taklitleriyle ün kazanmışlardır.

21 Oral Onur, a.g.e., s. 69.

Şenlikte Edirne Yahudi Kolu'nun 1., 2., 3, 5. gün halk önünde 4. ve 8. gün vezirler önünde, 6. gün padişah huzurunda, 7. gün Harem Köşkünde, 9. gün ise sadrazam huzurunda gösterilerde bulunduğu belirtilir.²¹

Evliya Çelebi Onuncu Patakoğlu kolu için "300 cümle Yahüdilerdir ammâ bî-dîn masharalardır cümlesi hakkâki sâ'ir kollara rağmen üstâdlardır. Bâ-husûs sâzendeleri meşhûrdur. Rakkasları dahı kem değıldir lâkin anları yokdur" der. On birinci Haşota koluyla ilgili şu yorumu yapar:

22 Evliya Çelebi, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi** (İstanbul, YKY, 1996-2006), s. 308.

Nefer 105 bunlar dahı cümle Yahudilerdir ammâ bu kolda mümtâz rakkâslarından Sammurkaş ve Döşeniko ve Sinuryako ve İsrâ'il niçe cânı esîr itmiş bir Yahüdî-peçe idi. Bir Heccav 'aşıkı küstâhane böyle dimişdir: Müfred:

Bir Yahüdî-peçe'ye dîn 'aşkına zerk eyledim
Ahır yemler eyleyüp şeytân tahsîn eyledi
Dimiş amma nahnü yemiş.²²

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

Samurkaş Koluyla ilgili şu bilgileri aktarır:

Bu Yahūdī kollarının istihārları oldur kim cem'-i hokkabāz ve sūrāhībāz ve küzebāz ve kadehbāz ve ateşbāz ve perendebāz ve mihrebāz ve sinibaz ve taklabāz ve kullebāz ve'l-hāsıl cümle ma'rifet-i bāz-bāzān bunların kollarında mevcūd olup tā sabāha dek bī-minnet fasıl iderler ve bir hıce yüz gurūşa kanā'at iderler ve bunlar çingene kollarına gāyet hasm olduklarından bir kol çingeneden ve bir kol Yahūdīden dutup hasmāne bir fasıl Yahūdīler ve bir fasıl çingāneler ide. Garīb ve 'acīb temāşālar olur ammā bu Yahūdīlerin çingenelerine galebe taklīdleri var kim görüp istismā'iden temāşācıların 'aklı gülmeden zā'il olur. Evvelā çingāneler ayı oynatmağla meşhūrdur. Yahūdīler oynadırken günā-gün şakalar idüp çingānelere söz atarlar bir çingāne 'avratın bir Yahūdīyle dutup Yahūdī'ye ve çingāne karısına işken-ce idüp söylediklerinde (temāşādır) ve çingāne karısının necīsli işkembe ile ters eşeğe bindirüp Yahūdī dahı bir eşek üzre siyāset ile geçürüp bir hāy-hū ile taklīd itdüklerinde ādem gülmeden mebhūt olur ve niçe bunun emsāli çingānelere rağmen taklīdleri vardır.²³

23 Evliya Çelebi, a.g.e., s. 309.

Araştırmacılar Osmanlı Yahudi Cemaatinin 16. yüzyılda Altın Çağını yaşadığı, bilim, sanat, kültür alanında sürekli kendilerini yeniledikleri konusunda birleşiyor. Bu dönemden sonra gelen gerilemenin 17. yüzyıldan sonra İber Yarımadasından ve Avrupa'dan gelen göçmen akınlarının durmasına, Sefardilerin bu nedenle yeni buluş ve düşüncelerden mahrum kalmalarına bağlıyor. Zamanla içlerine kapanan ve dış dünyayla ilişkilerini sınırlayan Yahudilerin Sabetay Sevi olayının patlak vermesinden sonra yeni bir oluşum içine girdikleri konusunda da aynı düşünceleri taşıyorlar. Beki Bahar 17. ve 18. yüzyıllarda Yahudilerin tiyatro faaliyetlerinin kukla ve kol oyunları ile sınırlı kaldığını, 19. yüzyılın sonlarına doğru bir açılım olduğunu belirtiyor.

1860 yılında Paris'te Alliance Israélite Universelle/Evrensel Yahudi İttifakı'nın (AIU) kurulmasından hemen sonra birçok kentte bu kuruluşa bağlı okullar açılır. Selanik, İstanbul ve İzmir bu kentler arasında yer alır. Kısa sürede Akdeniz havzasında açılan okulların sayısı hızla artar. Bu okullarda hocalar Fransız, kullanılan dil ve kitaplar da Fransızcadır. Zamanla Sefardi toplumu üzerinde Fransız kültürünün etkileri görülmeye başlanır. Osmanlı topraklarına geldiklerinde yaşadıkları İbranice, Judeo-espanyol ikilemine Fransızca öğrenme zorunluluğu eklenir. Kimileri İttifak okullarına karşı çıkarken kimileri de Batı dünyasına açılma anlamında bu okulları destekler. Cumhuriyetin ilanından sonra ise Sefardiler dil dağarlarına Türkçeyi eklerler.

19. yüzyılın ikinci yarısından II. Dünya Savaşına kadar uzanan dönemdeki Sefardi tiyatrosuyla ilgili iki temel kaynaktan yararlandık. Bunlar İspanyol araştırmacı Elena Romero'nun El teatro de los sefardies del Oriente de Europa/Doğulu Sefardilerin Tiyatrosu (1979) başlıklı üç ciltlik çalışması. Bir diğeri ise, adı geçen araştırmacının aynı zaman dilimi içinde 53 Sefardi gazetesinden derlediği 886 tiyatro haberinden oluşan Repertorio de noticias sobre el mundo teatral de los sefardies orientales/Doğulu Sefardilerin Tiyatrosuyla İlgili Haberler (1983). Bu gazetelerden 8 tanesi İstanbul'da,²⁴ 6 tanesi İzmir'de ²⁵, 16 tanesi de Selanik'te yayınlanıyordu. Biz bu çalışmamızda Elena Romero'nun derlediği, başta İstanbul, İzmir ve Edirne olmak üzere Sefardilerin Türkiye'de gerçekleştirdikleri tiyatroyla ilgili çıkan haberlere odaklanacağız.

Ayrıntılarıyla ilgili bilgi bulunmasa da, ilk Sefardi temsilinin 1747 yılında Farsa de Purim başlığı altında Purim Bayramında İzmir'de verildiği, 1869 yılında ise Edirne'de Baruj I Mitrani'nin İbranice olarak kaleme aldığı Hamán uMordejay/ Haman ve Mordehay, Adam veHavva/ Adem ve Havva, Josef hasadic o Yosef veehav/ Adil Yusuf yahut Yusuf ve Kardeşleri, Maluajat Sául/ Saul'un Hükümranlığı ve Daniel begob haarayot/ Danyal Arslanlar Mağarasında adlı oyunlarının Escuela Micvé Israel tarafından temsil edildiği bilinmektedir. ²⁶

Sefardi gazetelerinde yayınlanan haberler, Sefardi toplumunun

24 El Amigo de la Familla, El Burlón, Constantinopla, El Judió, El Juguetón, El Nacional, El Telégrafo (edición de martes/ Salı baskısı; edición de jueves/ Perşembe baskısı), El Tiempo

25 La Buena Esperanza, Esmirna, El Meseret, El Nuvelista, El Pregonero, El Guión

26 Bkz.:Elena Romero: El teatro de los sefardies orientales, Volumen II, Madrid, CSIC, Instituto "Arias Montano", 1979, s. 669-670.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

tiyatro üzerine düşüncelerini, tiyatronun dine, ahlaka uygun olup olmadığı tartışmalarını, buna karşın tiyatronun din ve dil eğitimi, gelenek ve göreneklerin kuşaktan kuşağa aktarılmasında önemli bir araç olarak kullanıldığını gözler önüne seriyor aynı zamanda Sefardilerin dil konusunda yaşadıkları ikilemi, din adamlarının İbranice'nin yeni nesillere öğretilmesi konusunda duyarlık gösterdiklerini, diğer yandan okul ve derneklerin Judeo-espanyolcanın unutulmaması için çaba harcadıklarını gösteriyor. XIX. yüzyılın ortalarından sonra İttifak okullarının açılmasıyla Fransızca, XX. yüzyılda Türkçe öğrenmek durumunda kaldıklarını, çok-dilli bir toplum olarak Sefardilerin çok-kültürlü/melez bir tiyatro yaptıklarını ortaya koyuyor.

Zaman zaman İzmir ve Edirne'de dinsel/ahlaksal kaygılarla tiyatronun engellenmeye çalışıldığı gözlemlense de İstanbul'da yapılan tiyatro etkinliklerinin bu engellerin aşılmasında örnek olarak gösterildiği anlaşıyor. Din eğitiminin verildiği gelenekçi Talmud Tora ve diğer okulların, derneklerin yardım toplamak amacıyla her fırsatta temsiller düzenledikleri, çocukların, gençlerin bu temsillere geniş ölçüde katıldıkları, toplumun/seyircilerin kimi zaman kendi iradeleriyle kimi zaman da basın (gazeteler), okul ve derneklerin baskısı ile bu girişimleri destekledikleri görülüyor. Tiyatronun, Yahudi toplumu içinde bir iletişim ve dayanışma alanına dönüştüğü, eğlenmek, gülmek, ağlamak gibi insanî gereksinimleri karşılayan, kaygı ve keder giderici bir çıkış yolu olarak benimsendiği gözlemleniyor. Tiyatronun ayakta kalması için basının gösterdiği çabalar da sözü edilmeye değer bir nokta olarak karşımıza çıkıyor. Matbaacılık konusunda usta olan Sefardilerin yayınladıkları ülkelerde çıkardıkları gazetelerle İstanbul'dan Viyana'ya, Selanik'ten Kahire'ye kadar uzanan geniş bir iletişim ağı kurdukları gözlemleniyor. Temsillerle ilgili duyuruların, haber ve yorumların ertelenmeden yayınlandığına tanık oluyoruz. Yazılı basının yalnızca temsil duyuruları yayınlamakla kalmayıp sahneye çıkan çocuk ve gençleri teşvik etmek, bu tür etkinliklerden uzak duran gençleri özendirmek, tiyatroya emek verenleri takdir etmek, seyircileri tiyatro salonlarına çekmek gibi konularda da üzerine düşeni fazlasıyla yaptığını, Sefardi dünyasında tiyatronun ayakta kalmasına önemli ölçüde katkıda bulunduğunu öğreniyoruz. Sefardi dünyasında tiyatronun ticari amaçlarla yapılmaya da

yardım kuruluşları, dernekler, kulüpler ve okullar aracılığıyla verilen temsillerden toplanan gelirlerin yoksul öğrencilere giysi, kitap, okul malzemesi temin etmek ya da okul, hastane gibi binaların yapım ve onarımı için harcamak gibi maddi amaçlara olduğu kadar Siyonist düşünceyi yaymak gibi politik amaçlara da destek verdiğini gözlemliyoruz.

Temsil edilen oyunların İbranice, Judeo-espanyolca, Fransızca ya da Türkçe olarak kaleme alındığı ya da bu dillerin birinden diğerine yapılan çevirilerden oluştuğunu en fazla sahnelenen yabancı yazarların Shakespeare, Racine, Moliere, Octave Mirbeau, Henry Bernstein olduğunu görüyoruz.

Temsillerin, konuşma, şarkı, monolog, diyalog, dram ve komedi gibi biçimsel olarak birbirinden farklı türlerden oluştuğu, bu oluşumdan her yaştan ve her zevkten seyirciyi hoşnut etmek, aynı gösteride hem güldürmek hem de ağlatmak için yararlanıldığı gözlemleniyor. Minör tiyatroya ağırlık verme nedeninin okul çocuklarının uzun oyunlardan çok kısa oyunlarda daha başarılı olmalarından kaynaklandığı, aynı şeyin yazarlar için de geçerli olduğu anlaşılıyor. Aynı gösterimde İbranice, Judeo-espanyolca, Fransızca ve Türkçe oyun ya da alt türlerin birlikte yer aldığı, kimi kez diğer toplumlardan amatör oyuncuların Sefardilerle aynı sahneyi paylaştıkları görülüyor. Diğer toplumların yaptıkları ticari tiyatroya özenme ve bu yolda çekingen bir iki girişimin gerçekleştirildiği ancak tiyatro sanatına değişmez yaklaşımın yardım temelli olduğu görülüyor. Yapıtları günümüze kadar gelmiş ünlü, başarılı bir yazarın yokluğu hissediliyor, nitekim bu yokluğun basında dile getirildiğini görüyoruz.

Oyunculuk, yönetmenlik, yazarlık, sahne ve kostüm tasarımcılığı alanlarında görülen amatörlik anlayışı, provalar, suflörlere, yabancı kumpanyaların gerçekleştirdiği turnelerle ilgili bilgilere rastlıyoruz. Seyircilerin tiyatroya olan ilgi ve merakı, beklentileri, tepkileri, çeviri oyunlarla ilgili tercihleri, tiyatro gösterisi sırasında sergiledikleri uygun ya da uygunsuz davranışlar, tiyatro binaları, bilet satış yerleri, bilet fiyatları, hatta suistimaller ve yolsuzluklarla ilgili birçok konu hakkında merakımızı giderebiliyoruz.

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

Şimdi Sefardi basınında çıkan tiyatroyla ilgili haberlere göz atalım.²⁷

YIL 1873 İSTANBUL

1. El Nacional gazetesinde çıkan bir haberde 5 perdelik La salida de los judíos de Mişráyim/ Yahudilerin Mısır'dan Çıkışı adlı oyunun Balat'ta Teatro Horonián/Horonyan Tiyatrosunda, Ermeni kilisesinin karşısında, saat 15:00'te oynanacağı ilan edilir. Toplanacak gelirin Ermeni Mektebine verileceği, mektep müdürlerinin din farklılığı gözetmeksizin herkesin oyuna gelmesi ve katkıda bulunmasını rica ettikleri belirtilir. Bilet fiyatları bir ve çeyrek mecediye arasında değişir (s. 5).

2. El Nacional gazetesinde La Socetá de Instrucción y Bienfencia/ Eğitim ve Yardım Derneğinin Peşah Bayramında Teatro de Ortaköy/Ortaköy Tiyatrosunda vereceği iki temsilden birinin İstanbul'un ileri gelen Yahudilerinden Kont Avram de Camondo'nun vefatı üzerine tutulan yas nedeniyle iptal edildiği ilan edilir. Biletlerin bir ve yarım mecediye; bir buçuk ve bir lira karşılığında Galata'da Ishac Barzilay'ın lokantasından ve Demir Han No. 1'de Mosé Farachi'den alınabileceği duyurulur (5-6).

3. El Nacional gazetesi Escola de Hijas de Hasköy/Hasköy Kız Okulu öğrencilerinin sınavlarının, Ekselansları Yosef Mizrahi' (Yunyoğlu)'nun Hasköy, Yunyoğlu (Yüncüoğlu?) Sokak numara 55'deki evinde yapılacağını duyurur. Aynı gün evin büyük salonunda okul hahamı Bejor Abraham Evlagón'un yazdığı Yeşiat Mişráyim/Mısır'dan Ayrılış adlı oyunun okul öğretmenlerinden madam Arlod'un rejisiyle İspanyolca olarak temsil edileceği, öğrencilerin ağzından Yahudilerin Mısır'dan ayrılışının anlatılacağı, ayrıca bir de Fransızca ilginç bir komedi sergileneceği belirtilir (6). Daha sonra çıkan bir haberde saat 17:00'de verilen temsil, öğrencilerin anne-babalarının yanısıra birçok hanım ve beyin geldiği, önce öğrencilerin tüm seyircileri susturan çok güzel bir şarkı okudukları, öğrencilerden birinin yaptığı bir konuşmanın ardından oyunun İspanyolca olarak başarıyla temsil edildiği, ancak

27 Aktaracağımız haberlerin tümü Elemna Romero: Repertorio de noticias sobre el mundo teatral de los sefardies orientales, (Madrid, CSIC (Instituto "Arias Montano", 1983) başlıklı çalışmasından alınmıştır. Her haberin sonuna kitapta yer aldığı sayfa numarası konulacaktır.

Fransızca komedinin yalnızca o dili bilenlerin ruhunu şenlendirdiği anlaşılmış söylenir (6-7). Bir diğer haberde oyuna gelemeyen seyircilerin temsilin tekrarlanması için yaptıkları başvuru dile getirilir (7).

4. *El Tiempo* gazetesinde, Molière'in *Le Médecin volant/El médico juguetón/Zoraki Hekim* adlı oyununun gazetede yayınlanıp beğenilmesi üzerine Judeo-espanyolca dilinde basılmasıyla ilgili çıkan haberde şu yorum yapılır. "Umarız *La Societá de Instrucción y Bienfecencia/Eğitim ve Yardım Derneği* kışın bu oyunu sahneler; aileler de vakit geçirmek için oyunu evlerinde temsil ederler. Oyunun bilge ve dost gözükken ama aslında cahil ve ikiyüzlü insanlar için bir örnek teşkil etmesini dileriz" (8).

5. *El Nacional* gazetesinde, *Societá de Instrucción de las Hijas Israelitas/Yahudi Kızları Eğitim Derneği* başkanı Mose Cuenca'nın evinde *Escola Israelita de Hijas de Hasköy/Hasköy Yahudi Kız Okulu* öğrencileri için saat 15:00'te düzenlenecek ödül töreninden sonra öğrencilerin okul hahamı Bejor Abraham Evlagón'un yazdığı *La vendida de Yosef por sus hermanos/Kardeşleri Tarafından Satılan Yusuf* adlı oyunu sergileyecekleri duyurulur. Temsilin ardından dört ayrı haber çıkar. Bu haberlerde temsilden önce İspanyol dilinde bazı konuşma ve diyaloglara yer verildiği, daha sonra öğrencilerin Fransızca bir diyalog temsil ettikleri belirtilir. Oyunu tarihsel giysiler içinde sergileyen öğrenciler ve oyunu yöneten M. Arlod gösterdikleri başarılarından dolayı övülür. Tiyatro nedir bilmeyen 20 öğrencinin İncil'den alınan trajik bir konuyu işleyen tarihsel bir oyunu nasıl başarıyla temsil ettiklerinden, Fransızca ve İspanyolcaya hakimiyetlerinden söz edilir. Bu temsilde salon seyircilerle, seyircilerin gözleri yaşlarla dolmuştur (8-13).

6. *El Nacional* gazetesinde *Societá de Instrucción y de Bienfecencia Isrealita/ Yahudi Eğitim ve Yardım Derneğinin Shakespeare'in Romeo ve Jüliet'ini Teatro de Ortaköy/Ortaköy Tiyatrosunda* İspanyol dilinde oynayacağı ilan edilir. Fransızca oyunların büyük bir kısmını anlamamalarına rağmen kış geceleri koşarak Fransız tiyatrolarına giden seyircilerin Judeo-espanyol dilinde oynanacak

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

oyuna gelmeleri istenir. Yabancı dil bilmeyenlerin bu oyunu İspanyolca çevirisinden izlemekten memnun kalacakları söylenir. Bu temsili verecek gençler seyirci tarafından cesaretlendirilirse başka temsiller de verecekleri ve yavaş yavaş küçük bir İspanyol tiyatrosu kuracakları belirtilir. İspanyolcanın diğer yabancı dillere üstünlüğü vurgulanır. Aktör olmayan bu gençlerin seyirci önünde temsil vermesinin kolay iş olmadığı hatırlatılır. Biletler Hachupulú Handa (Hacopulo Pasajı) ²⁸ Menahem Caraso'nun ofisinde ve Galata'da Ya'cob ve Ishak Barzilay'ın lokantalarında satılır. Biletlerin bir buçuk lira, bir lira, yarım ve bir çeyrek mecidiyeye satılacağı duyurulur (13-14, 16-18).

28 Beyoğlu'ndaki bu pasajın adı önce Danışman Geçidi sonra da Han Geçidi olarak değiştirilmiştir.

YIL 1874 - İZMİR

1. İstanbul'da basılan *El Nacional* gazetesinin muhabiri, İzmir'de tank olduğu bir olayı anlatır: İzmir Cemaatinin toplantısında İzmirli Yahudi kızların İstanbul'daki gençlere özenerek açılacak olan *Escola de Hijas/Kızlar Okulunun* yararına bir oyun sergilemek istekleri tartışılır. Cemaat üyelerinden biri tiyatro yapmanın günah olduğunu, hiçbir Yahudinin kızına tiyatro yapması için izin vermemesi gerektiğini, izin verdiği takdirde cemaatten atılmış sayılacağını söyler. Sonunda Cemaat Komite üyeleri kızlara izin verilmemesine karar verir. *El Nacional* gazetesi muhabiri yazdığı haberde Yahudi dininde tiyatro günahsa Yahudiler için temsil veren ve yoksullar için toplanan paranın büyük kısmını alan Ermeni kumpanyasının verdiği temsillere giden Yahudilerin neden cemaatten çıkartılmadıklarını, bu temsillere gidilmesinin neden yasaklanmadığı sorusunu dile getirir; temsillerin bir Yahudi kız okulu yararına verildiği zaman ya da okul söz konusu olduğunda tiyatronun günah olduğu anlamına mı geldiğini sorgular; bu durumun "utanç verici" olduğunu söyler. İzmir'deki Cemaatin geri kalmışlığı ve sefaletinin bu kafa yapısındaki Komite üyelerinden kaynaklandığını belirtir. Gazete redaksiyonu da bu olaya tepki gösterir: "Bir temsil vermekle Yahudiliğin elden gideceğine inanan Cemaat Komite üyelerinin davranışlarını memnuniyetsizlikle karşıladıklarını söyler ve şunları ekler: "Bu baylar yanılıyor; *La Societá de Instrucción y Bienfecencia/Eğitim ve Yardım Derneği* verdiği temsiller yüzünden Yahudiliği kayıp mı etmiş oluyor. Bu

üyelerden biri bu temsillerden birini görmüş olsaydı dindar bayların da tiyatroya gittiklerini görür ve utanırdı". Olayla ilgili çıkan haberlerin ardı arkası kesilmez. Sonunda Komite üyelerinin tiyatro yapılmasına karşı çıkmalarının asıl nedeninin kızlar okulunun açılmasını önlemek, diğer nedenin ise okul yararına, içerik olarak sakıncalı gördükleri Moliere'in *El casamiento forzado/Zoraki Evlilik* adlı oyununun sergilenmesini engellemek olduğuyla ilgili bir yorum çıkar (18-21). Hahambaşı Kaymakamının *El Nacional*'de çıkan haber üzerine Cemaat Komite üyelerinden bilgi almaya gitmesiyle ilgili bir haber daha yayınlanır. Tiyatro faaliyetleri yasaklanan gençlerin Fransız, İtalyan ve Türk gazetelerinde Komite üyelerinin kararını açıklama niyetinden, Hahambaşı Kaymakamının gençleri yatıştırma girişiminden, diğer yandan cemaat üyelerinden birinin bir kahvehanede Kaymakamın Musa dinine karşı geldiğini söylemeye cesaret etmesinden söz edilir. Haberin yazarı ise Kaymakamın Tora'yı onlardan daha iyi bildiğini söyleyerek Kaymakamdan yana çıkar (29-30).

YIL 1874 İSTANBUL

1. *El Nacional* gazetesinde çıkan bir haberde "seyirciler koşarak tiyatrolara gidiyor ama oyunlar yabancı dilde sergilendiği, anlatılan öyküler kendilerine yabancı olduğu için büyük kısmı zevk almıyor" yorumu yapılır. Bu kez bir yardım derneği değil de Galatalı bazı beylerin, *Escuela Judía de Hijas de Galata/Galata Yahudi Kız Okulu* öğrencilerinden 7 ila 11 yaş arasında 18 çocuktan oluşturdukları bir grubun 4 perdelik *Yosef vendido de sus hermanos/Kardeşleri tarafından satılan Yusuf* adlı oyunu temsil etmesi için girişimde buldukları duyurulur. Temsilin okul için gelir toplama amacının yanısıra Galata'da yabancı dillerde oynanan oyunlara karşı Yahudiler için onur verici bir girişim olacağı vurgulanır. Oyunla ilgili yedi ayrı haber çıkar. Oyunun rejisini Ester Botón adlı öğretmen üstlenir. Oyun, Pera'daki *Teatro Oriental/Şark Tiyatrosunda* (önceki adı *Alcazar/Alkazar Salonu*) sahnelenir. İlk kez bir Yahudi okulu öğrencilerinin, İstanbul'daki diğer toplumlardan öğrenciler gibi tüm seyircilere açık ticari bir tiyatro binasında temsil verecekleri hatırlatılır ve bu nedenle çocukların cesaretlendirilmesi istenir. Diğer toplumlardan seyirciler de oyu-

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

nu izlemeye gelir. Perde, Ester Boton'un bir konuşmasıyla açılır. *A la franca* (alafranga) müzik yapan bir grup perde aralarında güzel opera parçaları söyler. Yahudi gazetelerinde oyuna övgüler yağar. Bu kez oyunda beş erkek çocuk da rol alır; böylece erkek rollerini kız öğrenciler üstlenmek zorunda kalmaz. Bir diğer haberde, doğmakta olan bir Yahudi tiyatrosundan, Türkiye'de bir İspanyol tiyatrosunun ortaya çıkmasından söz edilir; Türkiye'nin başkentinde her milletten insanın geldiği bir İspanyol tiyatrosu kurma isteği açık açık ifade edilmeye başlanır. Tiyatro sanatında İspanyol dilinin İtalyanca ve Fransızcadan geri kalmadığı vurgulanır (21-28).

YIL 1875 EDİRNE

1. *La Política* adlı Viyana gazetesi *El Nacional*'de çıkan bir haberi "İlerleme düşmanı. Haham Abraham Guerón" başlığı altında okurlara duyurur. Bu habere göre, Yahudi dindaşlar arasında edebiyatın yayılmasını amaçlayan ve bu nedenle bir *Societa Instructiva/Eğitim Derneği* kuran bir grup genç kendilerini geliştirme çabası içine girerler, ancak gecesini gündüzüne katarak çalışan bu gençlerin çabası karanlıklar içinde yaşayan "fanatik" kesimin koyduğu engellerle karşılaşır. Purim Bayramında bir temsil vermeye karar veren gençler Abraham Guerón'u da temsile davet ederler. Guerón bu davet karşısında çok öfkelenir ve Musa'nın putperestlerden intikam almak için inananları çağırdığı sözleri haykırır: "*¡Mi IH., elay!*". Hemen bir toplantı yapar ve temsili yasaklamak için harekete geçer. Fransızca öğrenmek gibi büyük bir günah işleyen ileri düşünceli hahamlardan birini çağırarak tiyatroya gitmemesi konusunda onu tehdit eder; haham da kendini kurtarmak için tehlide boyun eğmeye karar verir. Kısa süre sonra tam ters yönde karar vermiş görünen Guerón hahamı tekrar çağırır; bu kez oyunun temsil edilmesini, gençleri hoşnutsuz kılmamak için bu olaya karışmak istemediğini ama kendisinin ruhani bir karaktere sahip olduğu için temsile gitmeyeceğini söyler. Gençler bu karar değişikliği karşısında sevinç duyarlar, ancak sevinçleri uzun sürmez; oyun sahnelenmeden önce bir çığırtkan kentin tüm sokaklarında Musa dinine inanan hiçbir Yahudinin tiyatroya gitmeyeceğini duyurur. Bu olayın yankıları Viyana'da

yayınlanan *La Política* gazetesine kadar uzanır. Guerón eleştirilir; geliri okula ayrılacak bir temsile izin vermemesi kınanır; “ilerlemenin işğinin gözünü korkuttuğu” söylenir (30-34).

YIL 1877 İSTANBUL

1. *El Nacional* gazetesi, Amon ailesinin evinde, Balat'taki *Escola HaTorá vahaHojmá* / Tora ve Bilgelik Okulu öğrencileri için düzenlenen ödül töreni nedeniyle adı belirtilmeyen Fransızca kısa bir oyunun iki öğrenci tarafından başarıyla sergilendiğini duyurur. Haberde, evin salonunun bilet alarak gelen davetlilerle dolduğu, törenin saat 17:00'de başladığı belirtilir (34).

YIL 1878 İSTANBUL

1. *El Nacional* gazetesi *Gran Alcazar de Bizans*'ta Mumika Kumpanyasının 4 perdelik *Moše* başlıklı *İncil*'den alınmış bir dramı öğlen saat 13:00'de sergileyeceğini duyurur. Haberde, oyunun Pera'da yaşayan bazı ailelerin isteği üzerine sergileneceği notu yer alır. Locaların 50 kuruşluk 1 kaimeye, diğer yerlerin 10 kuruşluk bir kaimeye satılacağı duyurulur (34).

YIL 1883 İSTANBUL

1. *El Amigo de la Familia* gazetesinde Goldoni'nin *La scozese/ La escoceša/ İskoç Kız* adlı oyunun Judeo-espanyolca dilinde basılmasıyla ilgili bir haber çıkar. Gençlerin yardım amaçlı bir temsil vermek istediklerinde oynayabilecekleri, izleyicinin hoşuna gidecek türden bir oyun olduğu, üstelik oyun kişilerinin az olması avantajını taşıdığı belirtilir (34-35).

YIL 1886 İSTANBUL

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

1. *El Telégrafo* gazetesinde *Escuelas Israelitas Sión de Dag Hamam/Dağ Hamamı Yahudi Siyon Okulları* yararına, *La Esperanza/ Umud* adlı yardım derneğinin organizasyonu ile 5 perdelik *Los desastres de la mar/Deniz Felaketleri* adlı “çok trajik bir dramın” bir grup çok deneyimli sanatçı (adları ve hangi kumpanyadan oldukları açıklanmamış) tarafından 16 Ekimde *Teatro Osmanlı de Bağlar Bašé de Eskutarı/Üsküdar Bağlarbaşı Osmanlı Tiyatrosunda* temsil edileceği duyurulur. “Majesteleri Sultanın başma-beyncisi Ekselansları mareşal Fuad Paşa, yardım amaçlı bu oyunu değerli himayesine alma nezaketini gösterdi” (35).

Aynı gazetede yayınlanan bir diğer haberde temsille ilgili şu yorum çıkar:

“Koca salon Yahudi ve Yahudi olmayan çok sayıda seyirciyle doluydu. Ekselansları Fuad Paşa salona girince birçok sanatçıdan oluşan bando Hamidiye Marşını çalmaya başladı. *Escuelas Ísraelitas Sion de Dag Hamam/Dağ Hamamı Yahudi Siyon Okulları* Komitesi başkanı saygıdeğer Nisim Bar-Natán, eğitim komitesi başkanı Naim n. Zonana ekselanslarının locasına ziyarete gittiler, hoş bir şekilde karşılandılar. Birkaç dakika sonra ekselansları Nisim Bar-Natan’a iadei ziyarete bulundu” (36-37).

YIL 1886 RODOS

1. *El Telégrafo* gazetesinde, Vali Kemal Beyin oğlu Ekrem Beyin isteği üzerine Namık Kemal’in *Zavallı Çocuk* adlı oyununun Purim Bayramında okul çocukları tarafından tekrar temsil edilmesiyle ilgili yayınlanan habere göre 100 kişilik salonda 150 seyircinin temsili izlemek için kendine yer açtığı söylenir. Oyunun Türkçe temsil edilmesinin ardından Moliere’in *El casamiento forzado/ Zoraki Evlilik* adlı oyununun İspanyolca olarak sahnelendiği belirtilir. *Zavallı Çocuk*’la ilgili şu yorum yapılır: “12 -13 yaşlarındaki çocukların gerçek oyuncular gibi rol yapmaları tüm seyircileri duygulandırdı, gözyaşlarını tutamayan seyirciler yaşlı gözlerini mendilleriyle sildiler”. Aynı haberde Belediye Başkanı Muhammed Ali Ağa’nın oyunundan sonra Bo’az Menase’ye tüm seyirciler

adına aynı oyuncularla oyunun tekrarlanmasını istediğini belirttiği söylenir (37).

YIL 1887 EDİRNE

1. *El Telégrafo* gazetesi *Escuelas de la Alianza Israelita Universal*/ Evrensel Yahudi İttifakı Okulları yoksul öğrencileri yararına ve bu okul öğrencileri tarafından (adı belirtilmeyen) bir oyun temsil edildiği duyurulur. Temsil için her tür yardım faaliyetini destekleyen Ekselansları Genel Vali Hacı İzzet Paşanın kısa süre önce Halk Eğitim İdaresince inşa edilen tiyatro salonunun bu oyuna ücretsiz olarak tahsis edilmesine ve böylece açılışın yarar gözetken bir oyunla yapılmasını sağladığı; yaklaşık 100 lira gelir toplandığı belirtilir (38).

YIL 1887 İSTANBUL

1. *El Telégrafo* gazetesi *La Caridad* / Hayrat adlı yardım derneği tarafından Pera'daki *Nuevo Teatro*/Yeni Tiyatro'da *Los dos sergentes/İki Çavuş* adlı ilginç dramın temsil edileceğini duyurur. Biletlerin yakında satışa çıkacağı belirtilerek, yardım amaçlı bu temsilde rol alacak amatör oyuncuların desteklenmesi konusunda çağrıda bulunulur (39).

2. *El Telégrafo* gazetesi Balat'taki *Escuela de Hijas de Se. Josef Fez*/San Josef Kızlar Okulu lokalinde Purim Bayramı dolayısıyla *La condesa de Santo Monte/Santo Monte Kontesi* adlı 4 perdelik İspanyol dilindeki dramın okul yararına temsil edileceği, bilet fiyatlarının makul olacağı belirtilir. Aynı gazetede yayınlanan bir diğer haberde temsilin ertelendiği duyurulur. Daha sonra çıkan bir haberde ise oyunun başarıyla sergilendiği, seyircilerin sayısının kabarık olduğu belirtilir (40).

YIL 1890 İSTANBUL

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

1. *El Tiempo* gazetesi Balat yangını madurları yararına *Escuelas de la Alianza/İttifak Okulları* öğrencileri tarafından *Escuela de Hijas de Hasköy/Hasköy Kız Okulunda* bir temsil verileceği, biletlerin 15 ve 10 kuruşa satılacağını duyurur. Bir diğer haberde yayınladığı temsil programı şu sırayı izler.

I. Monolog

II. Moliere'in *El médico contra su voluntad/Zoraki Hekim* adlı 3 perdelik oyunu

III. Victor Hugo'nun *La conciencia/Vicdan* başlıklı şiiri

IV. Bir perdelik fars *El abogado Patelén/Avukat Patelén* Türkçe olarak temsil edilecek

V. Bir çocuk oyunu *La recreación perdida/Yitik Tenefüs*

VI. Öğrenciler tarafından verilecek bir konser

VII. Fransız Tiyatro Orkestrası.

Aynı gazetede temsilden sonra çıkan haberde seyircinin çokluğu, sahnenin çok zevkli bir biçimde süslendiği, öğrencilerin özellikle Moliere'in oyununda profesyonel sanatçılar kadar başarılı oldukları ve Fransızca telaffuzlarının iyi olduğu vurgulanır (41-42).

YIL 1892 İSTANBUL

1. *El Telégrafo* gazetesi okuyuculardan gelen istek karşısında Gorg Ohnet'nin *Le Maître des forges/El fabricante de fieros* adlı oyununun yayınlanacağını duyurur. Adı geçen oyunun Paris'te 50 kez temsil edildiğinden, kazandığı büyük başarıdan ve bunun diğer şehirlerde de tekrarlandığından, İstanbul'da her yıl 5 ya da 6 kez temsil edildiğinden söz edilir. Oyunun Sarah Bernhardt ve merhum kocası Jacques Damalas tarafından İstanbul'da temsil edildiği hatırlatılır (42).

YIL 1894 İSTANBUL

1. El Telégrafo gazetesinde Escuela Sión de Dag Hamam/Dağ Hamamı Siyon Okulu yararına Fransızca olarak temsil edilecek Le forzá o A todo pecado misericordia adlı oyunla birlikte, Abraham Arditi ve Yapasgían (Yaprakçıyan) eliyle adı belirtilmeyen Türkçe bir komedi sergileneceği duyurulur. Fransızca oyunun öğrencilerin Fransızca düzeylerini göstermesi bakımından altı çizilir. Daha sonra çıkan bir haberde oyunun Beyoğlu'nda temsil edildiğinden ve öğrencilerin telaffuzlarının iyi, jestlerinin doğal olduğundan, rollerini başarıyla sergilediklerinden söz edilir (43-44).

YIL 1898 EDİRNE

1. Selanik'te yayınlanan La Epoca gazetesi, bir grup gencin okul çocuklarına müzik dersi vermeye karar verdiğini, gerekli enstrümanların satın alınabilmesi için gerekli paranın verilen bir temsil-den elde edilen gelire karşılandığı belirtilir (56).

YIL 1902 İZMİR

1. İzmir'de yayınlanan La Buena Esperanza adlı gazete, Talmud Torá Okuluna duyduğu sempatiyi dile getiren bir gencin, adı geçen okul yararına, İzmir'de yaşayan Yahudi gençlere Purim Bayramında bir oyun sahnelemek için çağrıda bulunduğunu duyurur. Diğer yandan bir süre önce verilen bir temsilde yaşanan başarısızlığın tekrar edeceği düşüncesi dile getirilir (72).

2. La Buena Esperanza gazetesinde Escola de Alianza/İttifak Okulunun "Fiesta escolar"/Okul Eğlentisi düzenleyerek "gerçek bir sürpriz" sunduğuna dair bir haber çıkar. Haberde, "seçkin ve kalabalık bir seyirci kitlesi önünde beklenmedik bir kusursuzluk içinde koro, monologlar, kısa güldürülerden oluşan bir program" hazırladığından, özellikle de (adı verilmeyen) bir oyunun seyirciler arasında "tatlı ve derin bir duygu" uyandırdığından söz edilir. Bunun İzmirli Yahudi öğrenciler arasında bir ilk olduğu, daha önce sergilenen gösterilerin propaganda amaçlı olduğu vurgulanır (76).

YIL 1902 EDİRNE

1. Selanik'te yayınlanan El Avenir gazetesinde Escola de la Alianza Israelita Universal/Evrensel Yahudi İttifakı Okulu Müdürü Mösyö Lupo'nun yoksul öğrencilere giysi dağıtımı nedeniyle okulun lokalinde bir eğlenti düzenlediği, eğlentiye Edirne Yahudi toplumunun büyük kısmının katıldığı belirtilir. Saat 20:30'da salonun tamamen dolduğu, saat 21:00'de eğlentinin "öğrencilerin söylediği güzel bir Türkçe şarkıyla" başladığı, ardından Ester adlı oyunun başarıyla sergilendiği belirtilir (72).

2. El Avenir gazetesinde Edirne'deki Talmud Torá Okulunun her yıl uyguladığı giysi yardımı yeterli destek bulamadığı için masrafları karşılamak üzere bir temsil düzenleme kararı aldığı duyurulur. Vali'den gerekli izin alındıktan sonra iki aydır kentte temsiller veren ünlü Minakyan topluluğunun Purim Bayramında "küçük bir ödenti karşılığında" Talmud Torá yararına *Fedakar Gemici[Vefakar Gemici]/El fidel naveguro* adlı oyunu "temsil etme nezaketinde" bulunduğunu, temsilin seyircilerin beğenisini kazandığı, ardından (adı açıklanmayan) eğlenceli bir oyunla gecenin sona erdiği belirtilir (73).

YIL 1902 MANİSA

1. El Avenir gazetesi, El gabinete de Lectores [El Progreso Israelita]/Okuma Odası [*Yahudi Kalkınma Derneği*] tarafından Peşah Bayamı nedeniyle bir temsil organize edildiği haberini yayınladı. Ancak temsilden önce *Escuela de Alianza*/İttifak Okulunun Müdürü Mösyö Edim ve *Progreso Israelita*/Yahudi Kalkınma Derneği üyeleri arasında bir tartışma çıktığı belirtilir. Mösyö Edim'in yabancıların önünde hiçbir neden olmadığı halde bayağı bir biçimde *Progreso Israelita* üyelerinden bazılarına hakaret ettiği (neden tartıştıkları açıklanmıyor), kimi üyelerin olayı geçiştirme-leri sayesinde temsilin öngörülen tarihte ve ilan edilen programa uygun olarak sergilendiği anlatılır. Programda yer alan Fransızca oyunların (adları belirtilmemiş) beğeni kazandığı, "Yahudi oyunu"

(adı belirtilmemiş) başlamadan önce Samuel Hakim'in Türkçe bir konuşma yaptığı belirtilir (77-78). Aynı gazetede çıkan bir diğer haberde Mösyö Edim'le ilgili hem övgü hem de yergi içeren bir yorum yapılır (84).

YIL 1903 İZMİR

1. *La Buena Esperanza* gazetesi J. Loria'nın *Dreyfus* adlı oyununun basıldığını, ilgilenenlerin gazeteye başvurarak 18 meteliğe satın alabileceklerini duyurur (88).

2. *La Buena Esperanza* gazetesinde, Purim Bayramı dolayısıyla *Escuela de la Alianza/İttifak Okulunda*, *Hospital de Esmirna/İzmir Yahudi Hastanesi* yararına 5 perdelik *Boskopula (La chobana/Çoban Kız)* adlı oyunun ve *Una casa de campaña/Bir Sayfiye Evi* adlı bir perdelik, "İtalyan taklidi" şarkıların yer aldığı oyunun sergileneceği, perde aralarında iki hanımefendinin bir diyalog temsil edeceği ve çeşitli müzik paçaları çalınacağı duyurulur. Biletlerin yarım mecdiyeye satılacağı, rezervasyon yaptırانların çeyrek mecdiye daha ödemeleri gerektiği belirtilir (89). Aynı gazetede yayınlanan bir diğer haberde biletlerin tükendiği, temsilin akşam saat 20.30'da başlayacağı duyurulur (90); bir diğerinde ise birçok seyircinin yer yokluğundan temsili izleyememiş olduğu, bu nedenle oyunun tekrar sahnelenmesini istedikleri, salon-da bulunanların ise güzel bir gece geçirdikleri, oyuncuların başarılı oldukları belirtilir (90-91).

YIL 1903 İSTANBUL

1. *El Avenir* gazetesinde "Nuvele adlı ünlü İtalyan sanatçısının" Shakespeare'in *El mercader de Venecia/Venedik Taciri* adlı oyununu sergilemek istediğinden söz edilir. Hahambaşının yetkililerin dikkatini oyun kişileri arasında bir de Yahudinin bulunduğu çekmesi üzerine oyunun sergilenmesinin yasaklandığı belirtilir (94).

YIL 1903 İZMİR

1. *La Buena Esperanza* gazetesi, İzmir'den geçmekte olan bir Fransız kumpanyasının (Minodier) *Teatro de Key/Key* Tiyatrosunda Talmud Torá Okulunun gelişmesine katkıda bulunmak isteyen gençlerin çabası sayesinde bir oyun sergileyeceğini duyurur (96). *El Avenir* gazetesinde yayınlanan bir haberde ise oyunun büyük başarıyla sergilendiği, Genel Valinin Talmud Tora Komitesine hediye olarak Hamidiye Piyango kasasından 100 Türk lirası ödemeye söz verdiği, ancak Vali oyunu izlemeye gelemediği için onu temsilen oğlu, Majesteleri Sultanın mabeyncisi, Ekselansları Said Beyin geldiği belirtilir. Temsili izlemeye tüm toplumlardan önemli kişilerin geldiği, bunların arasında Belçika ve Hollanda Konsoloslarının da bulunduğu, *Hospital Turco/Türk Hastanesinin* başhekimi Mehmed Bey, İl Sağlık Müfettişi Mehmet Bey gibi yüksek derece memurların da salonda yer aldığı vurgulanır. Gösterinin Hamidiye Marşıyla başlayıp aynı Marşla bittiği, herkesin büyük saygı içinde ayakta marşı dinlediği, ünlü Minodier Kumpanyasının *El teatro de Se. Puarier* adlı oyunu başarıyla temsil ettiği, herkesin çok eğlendiği anlatılır (96-97).

2. *La Buena Esperanza* gazetesi Talmud Torá Okulu yararına her yıl düzenlenen şenlikte bir temsil verileceğini duyurur. Kısa süre önce verilen temsil sayesinde toplanan paraların bütçe açığını kapatmak, hocalara ödeme yapmak, okulun yoksul ve öksüz öğrencilere okul malzemesi satın almak için harcandığı belirtilir, bu desteğin sürdürülmesi istenir (97). Bir diğer haberde İzmir seyircisinin daha önce Key Tiyatrosunda verilen temsil için yapılan çağrıya olumlu yanıt verdiği ancak salon görevlilerinin paralarını hayır işine yatırmaktan çekinmeyen hanım seyircilere daha saygılı davranmaları gerektiği belirtilir (98).

YIL 1904 İZMİR

1. El Meseret gazetesinde Talmud Torá Okulunun, Purim Bayramında, Escola de Hijas/ Kızlar Okulunda yoksul öğrencilere yardım amacıyla kurulan La Buena Veluntad /İyi Niyet adlı derneğe destek amaçlı Escola de la Alianza/İttifak Okulunun lokalinde bir temsil vereceği, kız öğrencilerin Fransız dilinde çeşitli oyunlar temsil edeceği, şarkılar söyleyeceği, biletlerin yarım mecediye-ye satılacağı belirtilir. Bir diğer haberde El Meseret gazetesine bir bilet gönderildiği, bileti “tiyatro eleştirmeni” konumundaki yazarın kullandığı belirtilir. Eleştirmen, oyuncuların öğrenci olmasına karşın rollerini başarıyla oynadıklarını, temsilin belirtildiği gibi saat tam 20:30’da bir monologla başladığı, ardından kısa bir oyun temsil edildiği; ikinci kısımda ise Metedvos flores, mis damas... /Çiçekler takının, kadınlar... adlı bir monologla La fiesta de mamán /Anneler Günü başlıklı yine kısa bir oyunun sahnelen- diği belirtilir(104, 106-107,110).

2. El Avenir gazetesi, Labruna Kumpanyasının son zamanlarda Teatro de Key/Key Tiyatrosunda temsiller verdiği, bunlardan birinin de La hebrea/Yahudi Kadın olduğunu belirtir (112).

3. La Buena Esperanza gazetesinde, Coni Levi adlı Fransız kumpanyasının Teatro de Key/Key Tiyatrosunda Escuelas de Alianza/ İttifak Okulları yoksul öğrenciler yararına 3 perdelik Los yeros del casamiento adlı güzel bir vodvil sunacağı, Josef Hazan’ın La obsesión /Takıntı başlıklı şarkılı bir monolog söyleyeceği, aynı şekilde oyuncuların da seçme bazı şarkılar okuyacağı belirtilir. Aynı temsille ilgili çıkan diğer haberlerde kumpanyanın adı Gonit-Levi, Goni-Levi ya da Achard olarak geçer. Temsilde Josef Hazan ve Eli Isac Edim’in de yer alacağı duyurulur. Bir diğer haberde temsilin büyük başarıyla sunulduğu, 500 Yahudi ve Yahudi olmayan izleyicinin salonu doldurduğu yazılır. Josef Hazan’ın söylediği monolog ve şarkının büyük alkış topladığı, Elí Isac Edim’in rolünü kusursuz bir biçimde oynadığı, Fransız kumpanyasının ününe la- yık bir gösteri sunduğu belirtilir (113-115).

4. La Buena Esperanza gazetesinde, Sukot Bayramında La soci- edad Ozer Dalim/ Yoksullara Yardım Derneği yararına Esporting

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

Club'da Romeo y Julieta'nın temsil edileceği, ardından bir oyun ve bir monologun sahneleneceği duyurulur (116). Bir diğer haberde ise 300 kişinin yardım amaçlı bir gösteriye zaman ayırması takdirle karşılanır. Buna karşılık oyun seçimi eleştirilir. Yetenekli sanatçıların bile zorlukla altından kalkabildiği bir oyunun amatör oyunculara temsil ettirilmesi kınanır. Oyunun en trajik sahnelerinde seyircilerin gülüp yüksek sesle konuştuklarından söz edilir. Seyircilerin bu tepkileri oyun seçiminin yanlış olmasından kaynaklansa da bir tiyatro salonunda nasıl davranmaları gerektiği konusunda eğitilmeleri gerektiği vurgulanır (116-117).

5. La Buena Esperanza gazetesi İzmir'de Menar y Gode adlı Fransız kumpanyasının Paris'te sahnelenen ünlü yazarların oyunlarını temsil etmesine karşın Yahudi toplumunun temsillere rağbet etmemesinden yakınır. Temsilleri izlemeye gitmedikleri için yabancı seyircilerin Yahudilerle alay etmelerine fırsat vermemek gerektiği belirtilir. Yahudilerden "entelektüel zevkleri" tatmayı bildiklerini göstermeleri istenir. Kumpanyanın temsil edeceği oyunların bazılarının iki yıl önce İzmir'de başarıyla sergilendiğinden söz edilir. Repertuarın, P. Decourcelle ve P. Berton'un yazdıkları Le de gos/ Las dos criaturas/İki Çocuk; G. Feydeau'nun kaleme aldığı La dama de onde Maxim/ Maxim'deki Kadın; bir halk şarkısından yola çıkılarak oluşturulan Farfán la Tulí ve Xavier de Montépin'in La portadera de pan /Ekmeççi Kadın ve diğer oyunlardan oluştuğu belirtilir (118-119).

6. La Buena Esperanza gazetesi Sociedad de Bienfecencia Italiana/İtalyan Yardım Derneği yararına Castellano adlı Kumpanyanın G. Puccini'nin La bohém ve J. F. Halevy ve A. E. Scribe'in La juiv/Yahudi Kadın adlı operasının yüzlerce seyirci önünde sergilediği haberini yayınlar (119).

YIL 1905 İZMİR

1. La Buena Esperanza gazetesi Lectura Gabinete/Okuma Odası'nın öncülüğünde seçkin avukat Alberto Tarica'nın vereceği konferans, gençlerin sunacağı monologlar, diyaloglar ve bir oyundan oluşan güzel bir eğlence sunulacağını duyurur (120).

2. La Buena Esperanza gazetesi Purim Bayramı nedeniyle La sociedad özer DalimYoksullara Yardım Derneği yararına bir temsil verileceğini duyurur. Temsille ilgili beş ayrı haber çıkar. Bunlardan birinde Fe, esperanza y caridad/İnanç, Umut ve Merhamet adlı dramın yanısıra bir de Fransız oyununun temsil edileceği, oyuncuların rollerini başarıyla oynayacakları belirtilir. Bir diğer haberde temsilin Esporting Club'da verileceği, temsil ilaveten İtalyanca bir monolog sunulacağı belirtilir. Kadınların şapkasız gelmeleri rica olunur. Bir diğer haberde temsilin maddi ve manevi bakımdan büyük başarı elde ettiğinden, Yahudi toplumunun önde gelen ailelerinin temsile geldiğinden, oyuncuların başarılarından, toplanan gelirin tatminkar olduğundan söz edilir. Ancak haberlerden birinde oyunun çevirmeni Yahudi ahlakıyla ilgili bir oyun seçmediği için eleştirilir. Judeo-espanyolca dilinde bir oyun seçilseydi seyircinin ilgisiz kalmayacağı belirtildiği gibi monologlar da eleştirilir. Birbiriyle çelişen haberlerin sonucunda temsilin İzmir Yahudi toplumu tarihinde görülmemiş bir başarı kazandığı, programın titizlikle seçildiği, aralarında Türklerin, Rumların, aristokrat Katoliklerin de bulunduğu ve 600'den fazla seçkin seyircinin salonu doldurduğu söylenir. Gecenin en büyük başarısı sayılan oyunun, Selanik'te yayınlanan El Avenir gazetesi mensuplarından David de Botón tarafından çevrildiği ve adı geçen kentte de temsil edildiği belirtilir. Fransızca oyunun ise Labich'in El misantropo y el oberniato başlıklı oyunu olduğu, 60 Türk Lirası gelir toplandığı, oyuna gelemeyen seyircilerin temsilin gündüz saatinde tekrarlanmasını istedikleri belirtilir (121-124).

3. Kahire'de yayınlanan La Vara gazetesinde El Teatro Arabo de El Cairo/Kahire Arap Tiyatrosunda Müslüman bir derneğe yardım amaçlı Romeo y Julieta oyununun temsili nedeniyle çıkan bir haberde aynı oyunun 1904 yılı Sukot Bayramında İzmir'de de temsil edildiğinden söz edilip ilginç bir olay anlatılır. Türkiye'de temsil edilecek oyunlar için önceden Sansürden izin almak ge-

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

rektiği hatırlatılarak Ozer Dalim Derneğinin, Genel Valiye sunmak üzere Hahambaşından bir takrir hazırlamasını istediği ancak takdirde tespit edilen uygunsuz bir nokta nedeniyle az kalsın oyunun yasaklandığı çünkü Sukot Bayramının Türkeyeye “Kümes Bairam” (Kümes Bayramı) olarak çevrilmiş olduğu oysa bu çevirinin “Mo'ed de Gainero” anlamına geldiği, Kümes Bayramı ifadesinin bazı cahil kişiler tarafından alay ve aşığılamak için kullanıldığı, doğru çevirinin “Chardak Bairam” (Çardak Bayramı) ya da “Kamış Bairam”(Kamış Bayramı) olduğu hatırlatılır; İzmir cemaatinin 40.000 insandan oluştuğu ama doğru takrir yazmayı beceren insanlar değil de bu işi beceremeyenlerin görevlendirildiği konusunda sitem edilir (128-129).

YIL 1905 TURGUTLU

1. El Avenir gazetesinde Escuelas de la Alianza/İttifak Okulları yararına Purim Bayramı nedeniyle düzenlenen gecede David y Goliat/Goliat ve David adlı oyunun yanısıra Türkçe, Fransızca ve Rumca birer oyun sergilendiği, İzmir'de yayınlanan El Meseret gazetesini müdürü Guiat'ın yaptığı hipnoz gösterisinin ilgi çektiğine dair bir haber yayınlanır (125).

YIL 1906 İZMİR

1. El Nuvelista gazetesini Ozer Dalim Derneğinin Purim Bayramı nedeniyle *Sporting Club*'ın devasa salonunda bir temsil düzenleyeceğini duyurur. Temsille ilgili dört haber yayınlanır. Bunlardan birinde biletlerin adreslere gönderilmeye başlandığı belirtilir, geri çevrilmemesi konusunda telkinde bulunulur. Bir diğerinde ise bilet paralarının Eliyahu Yafe ve antikacı Yosef Saul'a ödemesi istenir (131-132). *La Buena Esperanza* gazetesini *El amante de la pastora/Çoban Kızın Sevgilisi* adlı oyun ve Fransızca bir monologun sergileneceğini bildirir. Aynı gazetede temsilden sonra yayınlanan haberde tuvaletler giyinmiş Yahudi cemaatinin aristokratlarından söz edilir. Önce Fransızca bir diyalog sonra asıl oyun daha sonra da seyircileri neşelendirmek için önemsiz bir komedinin temsil edildiği söylenir ve şu yorum yapılır: “Sanki

bizim seyircimiz gülmek için komedi bekliyormuş gibi güldürmek için her temsile bir komedi koyma takıntımız var” (134-135).

2. Kahire’de yayınlanan *La Vara* gazetesinde İzmir’de *Ozer Dalim* Derneği yararına verilen bir temsilde rol alan kızlarla ilgili bir olay anlatılır. İttifak Okulunun müdürü matmazel Na’ar’ın provaları olduğu için okula devam etmeyen Sara ve Regina Rubí kardeşleri okuldan kovup oyunculuk yeteneklerini geliştirebilecekleri bir *Cafede* şarkı söylemelerini salık vermesi yeni nesilleri yetiştirmekle görevli bir öğretmene yakışmayacak bir davranış olarak nitelendirilir ve İttifak Okulunun lokalinde yapılan bir şenlikte kız öğrenciler için hiç uygun olmayan Abdul Habasi adlı dansı yapmalarına izin vermesi de kınanır (136-137).

3. *La Buena Esperanza* gazetesi, İzmir’de yapılacak olan *La fiesta de la Alianza/İttifak Şenliği* programını aşağıda aktardığımız şekilde yayınladı.

- Hamidiye Marşı, koro
- *La Alianza Israelita/Yahudi İttifakı*, Fransızca konuşma
- *¿Qué es la Alianza?/İttifak nedir?* Türkçe diyalog
- İttifak Marşı, koro
- İzmir Cemaati ve İttifak, İspanyolca konuşma
- *Una letra/Bir Mektup*, öğrenciler tarafından temsil edilecek kısa oyun
- *Mi hermana se casa/Kızkardeşim Evleniyor*, monolog
- *Le pledör/Davacı*, Racin’in komedisinden (Les Plaideurs/Davacılar) sahneler
- *El examen de Juana/Juana’nın Sınavı*, monolog
- *El casamiento de Papillón/ Papillon’un Düğünü*, operet
- *Las campanillas de mayo*, koro (Mendelssohn)

Aynı gazetede daha sonra çıkan haberde İzmir cemaatinin o güne kadar gördüğü en parlak, en canlı şenlik olduğu belirtilir, özellikle diyalog, monolog ve şarkılarda öğrencilerin gösterdiği başarı övülür (142-143).

4. *La Buena Esperanza* gazetesinde *Ozer Dalim* Derneği yararına bir temsil, bir tür konser verileceği, temsilin *Escuela de Hijas de la Alianza/İttifak Kız*

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

Okulu öğrencileri tarafından *Esporting Club*'da gerçekleştirileceği duyurulur. Temsille ilgili yedi ayrı haber çıkar. Bunlardan birincisinde İttifak şenliğinde temsil edilip çok beğenilen monolog ve şarkıların tekrar edileceği belirtilir. İkincisinde konserin Amiral Said Paşanın himayesinde gerçekleştirileceği duyurulur; programda monologların, şarkıların ve Moliere'in *Malato imaginario/ Hastalık Hastası* adlı oyunundan alınan komik sahnelerden oluşan bir komedi ve şarkıların yer alacağı belirtilir. Üçüncü haberde temsili Said Paşanın desteklediği vurgulanarak hazırlıkların sürdüğü belirtilir, ancak bir sonraki haberde temsilin ertelendiği duyurulur (143-144).

5. *La Buena Esperanza* gazetesi Talmud Torá yıllık şenliğinde küçük çocuklar tarafından diyalogların temsil edildiğini, İbrani- ce, Türkçe, Fransızca, İspanyolca konuşmalar yapıldığını duyurur (145).

6. *El Nuvelista* gazetesi *Ozer Dalim* yararına *Esporting Club*'da bir temsil verileceğine dair iki duyuru yayınlar ancak oyunun adını belirtmez. Kahire'de yayınlanan *La Vara* gazetesinde çıkan bir haberde temsilin Sukot Bayramında verileceği, toplanacak gelirin yarısının Isac Cohén Tasarruf Sandığına verileceği, çünkü Isac Cohén'in temsil edilecek oyunun çevirisini üstleneceği ve temsilde suflörlük yapacağı belirtilir. Cohén'in bu işler karşılığında para alabileceği ancak alınacak miktarın biletlerden edinilen gelirin yarısı olmaması gerektiği belirtilir. Halihazırda 5 lira aldığı temsil gerçekleşmezse bunun hesabını nasıl vereceği sorulur. Aynı gazetede çıkan bir haberde daha önce yazılanlar tekzip edilerek Isac Cohén'in yalnızca 8.5 lira aldığı söylenir (146-147, 152).

7. *La Buena Esperanza* gazetesi Sukot Bayramında *Ozer Dalim* yararına *Esporting Club*'da saat 20:30'da *El galeriano inocente /Masum Mahpus* adlı dram ve *Los embarazos de un abogado/ Bir Avukatın Sergüzeştî* başlıklı güldürünün temsil edileceğini duyurur. Temsille ilgili üç ayrı haber yayınlanır. Bunlardan birinde biletlerin tiyatro gişesinde satışa çıkacağı, bu önlemin kendilerini imtiyazlı zanneden bazı kişilerin yer ayrılmadığı için alınan-

lık göstermelerini engellemek için alındığı belirtilir. Bir diğerinde oyuncuların gösterdiği başarı övülür, seyircinin memnuniyeti dile getirilir. Maddi ve manevi yönden azımsanmayacak bir kazanç elde edildiği belirtilir (148-149).

YIL 1907 İZMİR

1. *El Nuvelista* gazetesi Purim Bayramında, Xavier de Montépin'in *La Porteuse de pain* (*La llevadera de pan/La portadera de pan/ Ekmekçi Kadın*) adlı oyununun *Ozer Dalim* yararına *Esporting Club*'da sahneleneceği, biletlerin gönderilmeye başlanacağını duyurur. *La Buena Esperanza* gazetesi seyircilerin adı geçen temsilin yeni yapılan Talmud Torá Okulunun tiyatro salonunda yapılmasını istediklerini duyurur. Temsille ilgili 4 ayrı haber çıkar. Bunlardan birinde biletini alanların ödemeyi antikacı Yosef Saul'un dükkanında yapabilecekleri, bilet fiyatlarının yarım meci diye olduğu belirtilir. Temsile 570 seyircinin geldiği hepsinin gözlerinin yaşla dolduğu, oyuncular profesyonel olmasalar da rollerinin altından başarıyla kalktıkları ve oyunun sonunda delice bir alkış koptuğu belirtilir. Temsilin organizasyonunu üstlenen işadamaı Isac Cohén'in katkılarından söz edilir. Kahire'de yayınlanan *La Vara* gazetesinde çıkan bir haberde biletleri 10 kuruşa satılan bir temsilden elde edilen gelirden Isac Cohén'in yaptığı organizasyon karşılığında 10 lira alması kınanır ve *Ozer Dalim* Derneği yöneticilerinin daha önce de benzer davranışta bulunan Cohén'i üyeliğe kabul etmeleri eleştirilir, yoksullar için toplanan paranın bu şekilde harcanmasına göz yumulmasına duyulan isyan dile getirilir ve *Ozer Dalim*'le ilgili bu tür olaylardan artık İzmir halkının yorulduğu belirtilir. Bu haberin üzerinden bir hafta geçmeden *El Nuvelista* gazetesinde *Ozer Dalim*'in yukarıda adı geçen temsil için yaptığı bilet satışları, topladığı net gelirle ilgili ayrıntılı bir çizelge yayınlanır. *La Buena Esperanza* gazetesi ise hep bütçe açığından söz eden adı geçen derneğin 9 aylık gelir tablosunu yayınlar. Giderler hakkında bilgi verilmez (155-157, 160-161, 164).

2. *El Nuvelista* gazetesi uluslararası bir komisyonun Talmud Torá Okulu yararına Peşah Bayramında dramatik-müzikal bir temsil verilmesi için hazırlığa başladığı, oyun tespiti için çalışmaların

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

sürdüğünü duyurur. Bir diğer haberde temsilde Yahudi ve Yahudi olmayan oyuncuların yer aldığı belirtilir, temsilden toplanan gelirin bütçe açıklarının kapanması için değil de yeni Talmud Torá Okulu için harcanması isteği dile getirilir. *Sporting Club*'da gerçekleşecek "*Nochada dramatica y musical*"/Tiyatro ve Müzik Gecesi in programı ilan edilir. Buna göre, Birinci Kısımda bir perdelik *Los yeros de Jan/Jan'ın Hataları*, İkinci Kısımda *Pomponet y la fontén* ve *Un hermano/Bir (Erkek) Kardeş* başlıklı bir perdelik oyun sergilenecektir. Programda oyun kişileri ve oyuncuların adları belirtilir. Biletlerin bir mecdiyeye satılacağı duyurulur. Temsille ilgili yayınlanan haberlerden birinde uluslararası bir eğlenti söz konusu olacağı için seyircilerden tiyatro salonunda meyve ve benzer şeyler yememeleri rica olunur. Temsilden sonra çıkan bir haberde İzmir'de ilk kez dramatik-müzikal bir gösteri izlendiği, en önemlisi de ilk kez "başka dinden" oyuncuların bir Yahudi oyununda rol aldıkları, sahneye çıkmaktan çekinmedikleri vurgulanır (162-164)

3. *La Buena Esperanza* gazetesi *La fiesta de la Alianza*/İttifak Şenliğinin kutlandığını duyurur. Öğrencilerin söylediği monologlar ve şarkılardan, öğretmenlerin rol aldığı oyundan övgüyle söz edilir (164).

4. *El Nuvelista* gazetesinde Talmud Torá Okulunun yıllık şenliğinde İbranice bir oyunun 4 öğrenci tarafından başarıyla temsil edildiğine, seyircilerin kimi zaman gülerken kimi zaman da ağlayarak oyunu izlediklerine dair bir haber yayınlanır (165).

YIL 1908 İZMİR

1. *La Vara* gazetesinde *Ozer Dalim*'le ilgili bir skandal haber daha yayınlanır; Purim bayramında *Ozer Dalim* yararına gerçekleştirilen bir temsilden elde edilen 80 lira gelirden Alejandro n. Guiat'ın bir monolog karşılığında 14 lira aldığı kınanır; gişede Danon ve n. Guiat kardeşlerin satışları gerçekleştirdiği hatırlatılır. Adı geçen gazetede aynı yıl Turgutlu'da yaşanan sahne dekoru hırsızlığına dair bir skandal haber yayınlanır; suçlanan kişi yukarıda adı ge-

çen, İzmir'de yayınlanan *El Meseret* gazetesinin redaktörü Alejandro n. Guiat'tır. Birkaç yıl önce Turgutlu'da bulunan Guiat Purim bayramında temsil edilecek oyuna destek vermek istediğini söyler. Ancak temsilden sonra oyunda kullanılan iki tabancanın ortadan kaybolur. Silahlardan biri polise ait olduğu için cemaat silahın parasını ödemek zorunda kalır. Aradan uzun bir zaman geçtikten sonra her iki tabancanın da *El Meseret* gazetesinde görüldüğü belirtilir. İlginç olan bu haberin yine Kahire'de çıkan *La Vara* gazetesinde yayınlanmış olmasıdır. *Ozer Dalim*'le ilgili sorunlar bitmek bilmez. Aynı yıl (1908) Kurul üyelerinin istifa ettikleri haberi yayınlanır. Ardından 4 ayrıntılı haber yayınlanarak *Ozer Dalim*'le ilgili tüm sorunlar Yahudi toplumuyla paylaşılır (167-174).

2. *El Nuvelista* gazetesinde Talmud Tora Okulunun kadınlar ve erkekler için ayrı günlerde düzenleyeceği yıllık şenlik ilan edilir; şenlikte biri İbranice diğeri Türkçe iki oyun sergileneceği duyurulur. İbranice oyunun adı ve yazarı belirtilmez. Türkçe oyunun adı Judeo-espanyolca (*La instrucción y la honestidad/Eğitim ve Dürüstlük*) olarak verilir, yazarı belirtilmez. Seyircilere kolaylık olsun diye oyunların konuları özetlenir (175-177).

YIL 1908 İSTANBUL

1. *El Jugueton* gazetesi bir "satirik fars" yayınladığını duyurur. Oyunun adı belirtilmez (177-178).

YIL 1909 İSTANBUL

1. *El Jugueton* gazetesi Ortaköy'deki *Sociedad Fraternidad Israelita [Otomana] de Constantinoplahudi Osmanlı Kardeşlik Derneği* tarafından, merhum Sultan Murad'ın oğlu Salahadin Efendi'nin(Şehzade Selahaddin Bey) himayesinde, Kışlık Salon Peti Chan'da saat 21:00'de bir oyunun temsil edileceğini duyurur (179).

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

2. *El Juguetón* gazetesinde Purim Bayramı dolayısıyla *Club de_ la Juventud [Istaelita]de Balat/Balat* Yahudi Gençlik Kulübü amatör topluluğunun Fener'deki Kıl Burnu gazinosunda, Edirne milletvekili Rıza Tefik Beyin himayesinde, Samuel Hayim Mitrani'nin yönetiminde *Dreyfus* adlı oyunun temsil edileceği, temsilin ardından Rıza Beyin bir konferans vereceği, eğlentinin monolog ve danslarla devam edeceği belirtilir. Genel istek üzerine aynı temsilin bu kez Pera'daki Varyete Tiyatrosunda saat 14:30' da tekrar edileceği, biletlerin Kiezapýođlu Handa, Isac Bejar'dan; Galata, Yüksek Kaldırım no. 53'te Leon Cornfild'den, tiyatro gişesinden ya da adı geçen Klüpten alınabileceği duyurulur. Kadınların şapkasız gelmeleri rica olunur (181, 182,190).

3. *El Jugueton* gazetesi, Hasköy'de *Escola de madam Hara/ Madam Hara* Okulunun lokalinde yoksul öğrenciler için bir aile balosu ve ardından kısa bir oyun ve diyalogun temsil edileceğini duyurur. Dansların usta hoca Eliyahu Levi tarafından yönetileceği bildirilir (191).

4. Aynı yıl (1909) Selanik'te İttihat ve Terakki Cemiyetinin himayesinde Türk donanması yararına *La societa dramatica Zolá/ Zola* Tiyatro Derneği'nin bir temsil vereceği duyurulur. Daha sonra yayınlanan bir haberde temsil edilen oyunun adı *La noc-hada terrible /Korkunç Gece* , bir diğerinde ise oyunun adı *La Terible noche del 20 septembre /Korkunç 20 Eylül Gecesi* olarak geçer. Temsilden sonra yayınlanan haberlerden ise *Asociacion de los Viejos Elevos de Alianza/İttifak Okulu Mezunları Derneği* bandosunun perde açılmadan önce ve perde aralarında çaldığı milli marşların büyük coşku yarattığı, temsilin sonunda oyuncuların Osmanlı denizcisi kıyafetinde sahneye çıktıkları belirtilir (194-196).

YIL 1909 İZMİR

1. *El Avenir* gazetesinde *Yosef vendido por sus hermanos / Kardeşleri Tarafından Satılan Yusuf* adlı oyunun İzmir'de yeni kurulan *Societa de Amatores de Teatro/Amatörler Tiyatro Derneği*

tarafından Teatro del Key/Key Tiyatrosunda temsil edildiği, adı skandallara konu olan El Meseret gazetesi redaktörü Alexandro n. Guiat'ın Yacob rolünü, Escola de Kasaba=Turgutlu/Turgutlu Okulunun eski Müdürü Gabriel'in ise Reuben rolünü canlandırdığı belirtilir (197-198).

YIL 1909 ISTANBUL

2. El Avenir gazetesi İstanbul'da La Societá Makabi de Pera/ Pera Makabi Derneği tarafından Hanuka Bayramında düzenlenen La fiesta de la Makabi/Makabi Şenliğinde ilginç jimnastik gösterileri, Los Macabeos/Makabiler adlı güncel oyunun temsil edildiği, seyircilerin hoşça vakit geçirdikleri belirtilir (198).

2. El Burlón gazetesinde Los Macabeos de Hasköy/Hasköy Makabilerinin, Pera Makabilerinden aldıkları destekle Escuela de Hijos de la Alianza Israelita/İttifak Okulunun salonunda saat 21:00'de bir şenlik düzenleyecekleri, bu nedenle seyircileri neşelendirecek güzel bir müzik, İsveç egzersizleri, ilgi çekici kısa oyunlardan oluşan bir program hazırladıkları belirtilir (198).

YIL 1910 İZMİR

1. El Guión gazetesinde yayınlanan Fransızca bir haber aracılığıyla İttifak'ın kuruluşunun 50. yıldönümü nedeniyle önce kursuz bir diksiyonla İttifak okulu öğrencileri ve mezunlarının bir monolog ardından da büyük alkış topladıkları L'Avocat Pathelin/ Avukat Pathelin adlı anonim Ortaçağ Fransız farsını ve François Coppée'nin Luthier de Crémone adlı oyununu temsil ettikleri duyurulur (203).

YIL 1910 ISTANBUL

1. El Judío gazetesinde, Yahudilerin İspanya'dan sürülmeleriyle

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

İlgili Santo Semo'nun yazdığı *Don Ishac* adlı 5 perdelik tarihsel dramın basılması üzerine bir haber yayınlanır. Adı geçen yazarın Paris'te öğrenim gördüğü, "gerçek bir Jön Türk dostu, eski rejimin en zor zamanlarında Türk liberalizminin en aktif savunucularından biri" olduğu, birçok Avrupa başkentinde Türkiye meselesini sözüyle ve özel baskı kitaplarla savunduğu, Anayasa'nın ilanından sonra Türkiye'ye geldiği belirtilir. *Don Ishac*'ın New York'ta da temsil edileceği vurgulanır; oyunla ilgili önemli kişilerin düşünceleri aktarılır: İstanbul'daki Amerika büyükelçisi Oscar Straus, dramatik etkileri güçlü önemli tarihsel bir yapıt olarak niteler oyunu. Londra'daki Portekiz Büyükelçisi Subiral Markisi adı geçen tarihsel dramın sahnede büyük başarı kazanacağını söyler. İspanyol senatör Angel Pulido tarihsel dönemin iyi araştırılarak oyunun kaleme alındığını vurgular. Basılmış oyunun bir buçuk franka Pera'da Derviş Sokağındaki Patria Matbaasında satıldığı duyurulur (204).

2. *El Judío* gazetesinde Yakim B. Daud [=Jakim Bejar]'ın yazdığı *Lingua y nación israelita/ Yahudi Dili ve Milleti* başlıklı kitapla ilgili bir övgü yayınlanır. Yazarın "anayasal rejimde Yahudi dili ve milliyetinin korunmasına daha fazla özen gösterilmesi" üzerine odaklandığı belirtilir. Bejar'ın tiyatro biçiminde kaleme aldığı bu yapıtta 6 oyun kişisi yer alır; bunların *El Tiempo* gazetesi müdürü, *El Telégrafo* gazetesi Sekreteri, *La Epoca*, *La Esperanza*, *La Voz del Pueblo* ve *El Criticador* adlı gazetelerin Danışmanlarından oluştuğu belirtilir. 90 sayfalık "okunmaya değer güzel bir fantezi" olarak nitelendirilen oyunun Marpuchilar (Marpuççular), Salih Efendi Handaki Arditi Matbaasında 5 kuruşa satıldığı duyurulur. (207-208).

3. *El Judío* gazetesi, İstanbul'da *La Makabí de Balat/Balat Makabillerinin* düzenlediği şenlikte Moriz Kohén'in yazdığı *El ermit* adlı oyunun amatör oyuncular tarafından temsil edildiğini duyurur; özellikle yazarın alkışlandığı belirtilir(209).

4. *El Judío* gazetesi, iki yıl önce Balat'ta kurulan *El Club de la Jönes Israelita de Balat/Balat Yahudi Gençler Kulübü*nün giri-

şimiyle Balat İttifak Okulu öğrencileri yararına Kışlık Tiyatro *Peti Chan*'da Yahudilerin İspanya'dan sürülmelerini konu alan *Don Ishak Abravanel* adlı oyunun temsil edileceğini duyurur. Oyun "ilginç ve dramatik" olarak nitelendirilir. Straus Orkestrasının perde aralarında çalacağı belirtilir (211).

YIL 1910 EDİRNE

1. *El Guión* gazetesinde *Les Associations des Anciens Eleves des Ecoles de l'A.I.U.*/İttifak Okulları Mezunları Derneği tarafından düzenlenen gecede 3 perdelik *Tâche de sang/Kan İftirası* adlı tragedya ve Moliere'in *Le Mariage Force/Zoraki Evlilik* adlı oyununun temsiliyle ilgili Fransızca bir haber yayınlanır (206-207).

YIL 1911 İSTANBUL

1. *El Judío ve El Tiempo* gazetelerinde yayınlanan iki ayrı haber aracılığıyla *El Club Fraternidad Israelita Otomana de Constantinopla/İstanbul Yahudi Osmanlı Kardeşlik Kulübünün* bir oyun sergileyeceği, oyunu (majesteleri Sultanın büyük oğlu) Ziaiddin Bey'in himaye etmek istediği, bunun için organizasyon komitesi-ne 10 lira gönderdiği belirtilir (213, 214).

2. *El Tiempo* gazetesinde Kadıköy'deki Kışlık Tiyatroda *Escuelas Comunalas Israelitas de Haydar Pacha/Haydarpaşa Yahudi Cemaat Okulları* yararına "tanınmış yazar Labich'in çok eğlenceli bir güldürüsünün Yahudi, Rum ve Ermeni gençler tarafından en iyi şekilde temsil edildiği" belirtilir. Seyircilerin seçkin kişilerden oluştuğu Yahudi olmayan saygın birçok ailenin de temsile geldiği, aralarında "Üsküdar'ın sempatik valisi Faik Beyin de bulunduğu" vurgulanır (214-215).

3. Selanik'te yayınlanan *El Avenir* gazetesinde "İstanbul Polisinin" İsa'nın yaşamı üzerine bir oyunun temsilini yasaklandığına dair bir haber çıkar; "yasaklamanın Paskalya öncesi Yahudilere karşı

bir gösteriyi engellemek amacı taşıdığı" belirtilir (219).

4. *El Tiempo* gazetesi Kuzguncuk'taki İttifak Okulları yararına ünlü Türk yazar Namık Kemal'in *Gülnihal* adlı "ilginç" oyununun Burhaniddin Bey ve Nurettin Beyin yönetiminde tanınmış *Tropa Otomana*/Osmanlı Tiyatrosu tarafından saat 14:00'de Pera'daki Kışlık Tiyatro *Peti Chan*'da temsil edileceğini duyurur (222-223).

5. *El Tiempo* gazetesi "tahtın varisi, ekselansları Yosef Ezziddin Efendi'nin(Yusuf İzeddin Efendi) himaye etmek istediği" *Yosef vendido por sus hermanos/Kardeşleri Tarafından Satılan Yusuf* adlı oyunun, Ortaköy'deki *La sociedad Halbasat Aniyim (Cor)de Ortaköy/ Yoksulları Giydirme Derneği* tarafından Pera'daki Varyete Tiyatrosunda temsil edileceğini duyurur. Toplanacak gelirin "milli donanmaya ve dernek yararına" ayrılacağı, biletlerin 40 kuruşa Galata'da S. Stein'in evinde, Ortaköy'de Derneğin Lokalinde ve Marpuçhiler'de (Marpuççular) Ishac Cohen ve oğullarından (Chuayioğlu) alınabileceği belirtilir (223). Aynı gazetede yayınlanan bir diğer haberde "bir an Şeyhülislamın kararıyla oyunun oynanamayacağı korkusu" yaşadığı ancak Komite üyelerinin çabaları ve aracı koydukları birçok etkili insanın gayretiyle yasağı kaldırmayı başardıkları belirtilir. Oyunun Osmanlı Tiyatrosu tarafından değil de *Tropa de Amadores de Ortaköy/Ortaköy Amatörler Kumpanyası* tarafından sunulduğu, seçkin bir seyirci kitlesinin Varyete Tiyatrosunu doldurduğu anlatılır. "Donanma komite temsilcileri" tarafından çiçek buketleri sunulan seyircilerin karşılık olarak bağışta bulunmayı vazife bildikleri belirtilir (224).

5. *El Avenir* gazetesinde Yeoshua Kantorovitz'in İbranice oyunu *Tripoli*'nin Kuzguncuk Makabi Derneğinin organizasyonu ile Kuzguncuk İttifak Okulu öğrencileri tarafından Hanuka Bayramında temsil edildiği duyurulur; oyunun konusu özetlenir; özete göre, Türk, Yahudi, Rum, Ermeni okullarından öğrenciler sürekli aralarında kavga ederler. Ancak İtalya savaş ilan edince birleşip bir dernek kurar ve Tripoli'ye gitmeye karar

verirler. Savaşmak için yaşlarının uygun olmadığı söylendiğinde Osmanlı donanmasına yardım toplamak amacıyla tüm okul çocuklarından oluşan bir dernek kurarlar. Oyunun İbranice, vatan-sever şarkılarla tatlandırıldığı belirtilir (225).

YIL 1911 İZMİR

1. *La Buena Esperanza* gazetesi *Ozer Dalim* yararına Purim bayramında *Esporting Club*'da bir temsil verileceğini duyurur (215)

2. *La Buena Esperanza* gazetesi *La Sociedad Nasim Sidcaniyot*'un/ Haktanır Kadınlar Derneği, kolera salgını nedeniyle iptal ettiği yıllık şenliğin yerine Peşah Bayramında bir film ya da tiyatro gösterisi düzenleyeceğini duyurur (217). *El Tiempo* gazetesi de aynı habere yer verir: "İzmirli Yahudi kadınların ilerleme ve yardım yanlısı işlerle yakından ilgilendiklerini" ve buna paralel olarak ortaya çıkan *La Sociedad Nasim Sidcaniyot/Haktanır Kadınlar Derneği* ve *Comite de las Damas del Talmud Torá/Talmud Tora Kadınlar Komitesi* adlı kuruluşlardan söz eder. Bunlardan birincisinin Peşah Bayramında Hastane yararına bir tiyatro ya da film gösterisi sunmaya söz verdiğini duyurur (217).

3. *La Buena Esperanza* ve *El Tiempo* gazetelerinde yayınlanan iki ayrı haberde *La Tribuna* gazetesinin kurucusu ve Judeo-espanyolca dilinde çıkan birçok gazetede redaktör olarak çalışmış, Kahire'de yaşamakta olan Isac Chesana'nın İzmir'de kurulmakta olan Hastane yararına bağış toplamak için gençlerden oluşan bir komisyon kurduğu ve bu gençlerin bir oyun sergileyecekleri duyurulur. Moreno Hazan ve Isac Chesana'nın gayretleri sayesinde verilen temsiden 500 frank gelir sağlandığı belirtilir (221-222).

3. *La Buena Esperanza* gazetesinde Talmud Tora şenliğinde Türkçe ve Fransızca monologların, İbranice ve İspanyolca oyunların ustalıkla sergilendiği, ancak maddi yönden sonucun tatminkar olmadığı belirtilir. Neden olarak da gösteriden birkaç gün önce Talmud Tora okulunda iki kolera vakasına rastlanması üzerine be-

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

lediyenin hijyenik tedbirler almasının seyircilerin gözünü korkutması gösterilir (222).

YIL 1912 İSTANBUL

1. *El Juguetón* gazetesinde *La Tropa de Amatores de Ortaköy*/Ortaköy Amatörler Kumpanyasının, *La sociedad Lehém laEbyonim de Ortaköy* / Ortaköy Yoksulları Doyurma Derneği yararına *Haman y Ester/Haman ve Ester* adlı dinsel oyunun temsilinin Kışlık Tiyatro *Peti Chan*'da saat 14:00'de temsil edileceği, matine olduğu için bilet fiyatlarının herkes için uygun olacağı duyurulur. Temsilin gündüz saatinde verilecek olmasının nedeni Haydarpaşa, Kuzguncuk, Dağ Hamamı ve diğer uzak semtlerde oturanların gelmelerini sağlamak olarak açıklanır. Temsilden sonra İspanyol dilinde bir de oyun sergileneceği eklenir. Yakında aynı kumpanyanın Jac Loria Bey'in yazdığı *La sangre de la masa/Kan İftirası* adlı oyunu temsil edeceği duyurulur (225-226, 227,228).

2. *El Juguetón* gazetesi 20 yıl önce kurulan *La societa Hésed ve Emet de Balat*'ın/Balat İnalet ve Hakikat Derneği, Purim Bayramında Tripoli savaşı mağdurları yararına *Don Ishac Abravanel* adlı oyunu Kışlık Tiyatro *Peti Chan*'da Prens Mecit Efendi'nin (Şehzade Abdülmecid Efendi) himayesinde temsil edeceğini duyurur (226-227). Temsille ilgili şiir biçiminde yazılmış bir çağrı yayınlanır ve bir diğer haberde temsile gelmeyenlerin pişmanlık duyacağı belirtilir. (229). Bir diğer ise haberde Purim Bayramında adı geçen oyunla aynı gece *Ester* adlı oyunun *Escuela Ajrida de Balat* /Balat Ajrida Okulu yararına *Teatro Cinema de Hasköy*'de temsil edileceği duyurulur (230). *Don Ishac Abravanel* adlı oyunun temsilinden sonra, oyunla ilgili şiir biçiminde bir övgü yayınlanır (230-231).

3. *El Juguetón* gazetesi Peşah Bayramında, J. Loria'nın *La acusación de la sangre de masá/Kan İftirası* adlı oyunun *La Tropa de Amatores de Ortaköy*/Ortaköy Amatörler Topluluğu tarafından Varyete Tiyatrosunda sahneleneceğini duyurur

(235). Aynı gazetede yayınlanan bir diğer haberde adı geçen oyun aracılığıyla, Yahudilere atılan korkunç iftiranın ortaya konacağı belirtilir (236). *El Tiempo* gazetesinde yayınlanan bir haberde ise, aynı oyunun *La sangre de la masá* adı altında bu kez *La Tropa Dramática Judía Otomana/Osmanlı Yahudi Dram Kumpanyası* tarafından temsil edileceği bildirilir. Oyunun yazarı “Loria Bey’in *Dreyfus*, *Askier kachá/Asker Kaçağı*, *Alemdar Pacha/Alemdar Paşa*, *Fethi Constantini/İstanbul’un Fethi* gibi Türkçe temsil edilmiş ve büyük başarı kazanmış yapıtların yazarı olduğunu hatırlatılır. Haberde, temsile gelecek seyircilerin, Yahudi düşmanlarının Yahudilere

(hamursuz ekmeğini Hıristiyan çocukların kaniyla yoğurdukları yönünde) attıkları iftira karşısında duygulanacağı ama suçlanan Yahudinin masum olduğu ortaya çıkarılıp iftiracıların cezalandırılmaları karşısında rahatlayacakları söylenir (235-236).

YIL 1912 GELİBOLU

1. El *Juguetón* gazetesi “Tacatuca” adlı muhabirin verdiği bilgiler ışığında Gelibolu’da toplanan yardımlar ve bir temsilden elde edilen gelirlerle yoksullara uygulanan giysi dağıtımıyla ilgili bir haber yayınlar(238).

YIL 1912 İZMİR

1. El *Pregonero* gazetesinde, *La Sala de Lectura de la Asociación de los Viejos Elevos de la Alianza Israelita/İttifak Okulu Mezunları Derneği Okuma Salonunun V. Ducange’in Treinta años de la vida de un jugador* adlı oyununu Judeo-espanyol dilinde *Teatro de Smirna/İzmir Tiyatrosunda* saat 21:30’da temsil edileceği ardından keyif veren bir oyun ve perde aralarında Fransızca çok eğlendirici monologların sahneleneceği belirtilir. Biletlerin 8 kuruştan satılacağı, balkondan yer ayırtmak isteyenlerin 7 kuruş daha fazla ödemeleri, temsili 5 kişilik locadan izlemek isteyen ailelerin ise 80 kuruşu özden çıkarmaları gerektiği, tiyatronun

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

oturum planının Bon Marche Pasajında Bay Perera ve Mazal'dan temin edilebileceği belirtilir. Biletlerin adı geçen yer ve kişilerden temin edilebileceği gibi Ergat Bazar'da (Irgat Pazarı'nda) Efrayim Melamed'den, Konak sokakta Chelebi Arias'tan ya da Okuma Salonu'nda Abraham n. Susan'dan alınabileceği belirtilir. Kadınların şapka giymemeleri rica olunur (226).

2. *El Pregonero* gazetesinde yıllık Talmud Torá şenliğinde İbrance bir oyunun temsil edildiği, masrafların temsile gelenlerce karşılandığını belirtilir (238-239).

YIL 1913 İZMİR

1. *El Pregonero* gazetesi *El Clup Esportivo*'da Peşah Bayramı nedeniyle saat 20:30'da E. Moreau'nun *Le Courier de Lyon/El coreo de Lyon/Lyon Postası* adlı oyunun, ardından bir güldürü ve aralarında *Leblebici Horhor*'un da bulunduğu operetlerin temsil edileceğini duyurur. Biletlerin alınacağı yer olarak, [Ergat Bazar, (Irgat Pazarı), Franca sokak, (Frenk Sokağı),Konak sokak] ve kişilerin adları verilir (242).

2.*El Pregonero* gazetesi *Ozer Dalim*'in her yıl olduğu gibi Sukot Bayramında *Sporting Club*'da bir temsil düzenleyeceğini duyurur. Haberde *Ozer Dalim*'in kolera salgınından dolayı zarara uğradığı, bütçede oluşan açığın adı verilmeyen bir oyun ve ardından *El castío en España* adlı keyif verici oyunun temsilinden elde edilecek gelirle kapatılması düşünüldüğü belirtilir. Duyurunun altına düşülen

bir notta her zaman olduğu gibi duyurunun neden son anda gazeteye gönderildiği sorulur (252). Ancak aynı gazetede yayınlanan bir diğer haber aracılığıyla oyunculardan birinin rahatsızlanması nedeniyle 18 Ekimdeki temsilin 8 Kasım'a ertelendiği duyurulur. Biletlerini alan ve alacak olan seyircilerin *Özer Dalim*'in [hiç kapanmayan] bütçe açığına katkıda bulunacakları belirtilir (253).

YIL 1913 İSTANBUL

1. *El Judío* gazetesi *Societá judía de gimnástica Makabi de Balat*'ın, Veria sokağında Ajrida sinagogunun karşısında bulunan yeni lokalin açılışı dolayısıyla jimnastik ve edebiyatla ilgili bir şölen düzenleyeceğini duyurur, aşağıda aktarılan programı yayınlar:

1. Kısım

-Ha Ticvá/ Umut/İsrail Milli Marşı, özel koro

-Kısa konuşma

1-Serbest egzersizler: Hasköy Kolu

2- "*¿Hasta cuándo?*"/Ne zamana kadar?, şiir

3- Maharetli sanatçı Floransalı bir ressamdan sürprizler

4- *El judío/ Yahudi*, diyalog

5- Paralel bar: Hasköy Kolu

2. Kısım

1- İbranice şarkılar, özel koro

2- *Beruriá*, monolog

3- Sabit bar: Pera Kolu

4- *La camisa a_ la rovés/Ters Giyilen Gömlek*, komik monolog

5- Matmazellerin diyalogu

3. Kısım

-Danslar

El Judío gazetesi temsilden sonra bir haber daha yayınlar. Perde açıldıktan sonra konuşma yapan Naftalí Bejar'ın geçmişten söz ederken duyduğu kederin şimdi ve gelecekte söz eder-

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

ken kayborduğu anlatılır, gençlerin yüreğine milliyetçiliği ve Siyon'a karşı sevgiyi aşılamanın önemi vurgulanır (242-243).

2. *El Judío* gazetesi, İstanbul Hasköy'de *La Bené Israel de Constantinopla/İstanbul İsrailoğulları* adlı Siyonist Dernek tarafından Hanuka Bayramı nedeniyle düzenlenen şenlikle ilgili haberde, “çağrıya yalnızca elli kişinin yanıt verdiği, diğerlerinin gazino ve kahvehanelerin boğucu dumanı altında kalmayı tercih ettikleri” yorumunu yapar. Şenliğin Ha Ticvá/ Umut adlı İsrail milli marşıyla başladığı, ardından devasa sekiz kollu şamdanın yakılıp bir konuşma yapıldığı, sonra da *Los Hasmonaím/Hasmonaylar* adlı kısa ve ilginç bir oyunun temsil edildiği, kızlar korosunun İbranice şarkılar söylediği, şenliğin tatlı dağıtımı ve kutsama eylemiyle son bulduğu belirtilir (254-255).

YIL 1913 ANKARA

1. *El Juguetón* adlı gazetede Ankara'da neden bir Yahudi kulübü kurulmadığına dair yayınlanan bir yazıya Ankaralı bir Yahudinin verdiği yanıt yayınlanır. Yanıtta, kulüp kurma, kulübü yaşatma ve temsiller verme girişimlerinin Cemaat Komite Başkanınca nasıl engellenmeye çalışıldığı anlatılır (250-252).

YIL 1914 İSTANBUL

1. *El Juguetón* gazetesinde, *La sociedad Resit Hojmá de Hasköy/Hasköy Bilgi Kaynağı Derneği* tarafından Camondo Okulu salonunda düzenlenen eğlencede Kuzguncuklu gençler tarafından sergilenen *Agua de pozo / Kuyu Suyu* adlı Fansızca oyunla ilgili bir eleştiri yayınlanır; Reşit Hojmá/ Bilgi Kaynağı Komitesinin dayanışmasını takdirle karşılanmakla birlikte bu oyunun bir daha temsil edilmemesi rica edilir (258-259).

2. *El Judío* gazetesi, İstanbul'da *La sociedad de gimnástica Makabí, sección de Hasköy /Hasköy Makabi Jimnastik Derneği* tarafından saat 20:30'da *Cinema Teatro de Hasköy*'ün büyük salonunda *Fiesta de Purim/Purim Şenliği* düzenleneceğini duyurur aşağıda aktarılan programı yayınlar: (259)

1- İsveç Egzersizleri

2-Mazolarla yapılan egzersizler

3- Kılıçla yapılan egzersizler

4- Monolog

5- Paralel bar

6-İbranice diyalog

7- Piramitler

-Sürprizler

-Danslar

3. *El Judío* gazetesi *La sociedad Makabí de Pera* tarafından Töton salonlarında çocuklar için Purim Bayramı dolayısıyla bir matine düzenleneceğini, bilet fiyatının 10 kuruş olduğu, bir biletle bir yetişkin ve bir çocuğun birlikte girebileceğini duyurur. Program şu etkinlikleri içerir: (260)

-HaTicvá/Umut (İsrail Milli Marşı)

-Bir konuşma

-Genel egzersizler

-Kılıçla yapılan egzersizler

-Deklamasyon

-*Licrat Purim*, çocuklar tarafından temsil edilecek bir oyun

-Pantomim

-Statuas/Heykeller

-Danslar

-Sürprizler

4. *El Judío* gazetesi, Purim Bayramında *Tropa de Amatores*

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

Judíos/Amatör Yahudi Kumpanyası tarafından La batalla de Plevna o Gazi Osman Pachá/Plevne Savaşı ya da Gazi Osman Paşa adlı 5 perde 1 tabloda oluşan askeri dramın Türkçe olarak Pera'daki Peti Chan'da sahneleneceğiyle ilgili bir haber yayınlar. İkinci perdedeki savaş sahnesi övülür. Temsilden elde edilecek gelirin Siyonist Escola Tiferet Israel de Sirkeci/Sirkeci Tiferet Okuluna ayrılacağı, seyircilerin hem güzel vakit geçireceği hem de cesaretlendirilmeyi hak eden bir okulun gelişmesine katkıda bulunacakları belirtilir (260-261).

5. *El Judío* ve *El Juguetón* gazetesinde, bir süre önce Türkçe olarak sergilenen *Plevne Savaşı* adlı oyunun büyük başarı kazanması üzerine tekrar sahnelenmesi istenir; bu kez *Escolas de la Societat Resit Hojma de Hasköy/Hasköy Bilgi Kaynağı Okulları* yararına *Peti Chan*'da temsil edileceği, temsilin saat 21:30'da başlayacağı, daha önceki temsili kaçıran seyircilerin koşarak gitmeleri, bu vatansever oyunu görmek için bir gece değil iki gece uykusuz kalmaya değdiği, üstelik bilet fiyatlarının makul olduğu belirtilir (268-269).

5. *El Judío* gazetesini, *Escolas de la Hilfsferain*(Hilfsverein Okulları)müdürü Natán ben Natán'ın gönderdiği bir makaleyi yayınlar. *Bené Israel/İsrailoğulları* Siyonist Derneğince Hasköy'de organize edilen *Quien bate la puerta oye su respuesta/Kapıyı Çalan Yanıt Alır* adlı oyun tanınmış Benlián Kumpanyası tarafında temsil edilir. Oyuncular o denli iyi oynarlar ki ağızlarından çıkan her söz seyircileri kahkahalara boğar (263-264).

6. *El Judío* gazetesini *La Makabí de Pera/Pera makabilerinin*, her yıl olduğu gibi, Purim Bayramı dolayısıyla çocuklar için bir dans matinesi düzenleyeceği, eğlenceli bir program hazırladığını duyurur. Gösterinin saat 14:30'da Töton Salonunda sunulacağı bildirilir. Gösteride İbranice bir oyunun da temsil edileceği ve biletlerin 10 kuruştan satılacağı duyurulur (261). Gösteriyle ilgili aynı gazetede yayınlanan ikinci bir habere göre, düzenlenen gösterinin “güzel ve hoş sürprizler” içerdi-

ği, programın çocuklara göre yapılan uyarlamalardan oluştuğunu, *Las Escolas de la Hilfsferain/Hayrat Okulları* mensubu Prof. Natán n. Natán tarafından yazılmış İbranice oyunun seyircileri neşelendirdiği, çocukları güldürdüğü belirtilir (263-264).

7. *El Judió* gazetesi *Escolas de la Hilfsferain (Hilfsverein)* hocalarından Natán ben Natán'ın Amerika'dan turne için İstanbul'a gelen, Yidiş dilinde temsiller sunan Aşkenaz Tiyatrosuyla ilgili makalesini yayınlar. Natán ben Natán, Cornfild'in girişimi sayesinde İstanbul'a gelen kumpanyanın "diyaspora yaşamının yarattığı ve biçimlendiği farklı, yeni Yahudi tiplerini ortaya koyması" bakımından önemini vurgular. Yahudi toplumunun merkezine dönüşen "dolarlar ülkesi" Amerika'dan gelen Kaner adlı yetenekli oyuncuyu över ve onun Avrupa sahnelerinin yıldızı olabilecek bir düzeye sahip olduğunu söyler. Kumpanyanın sergilediği oyunların çoğunun tüm renkleriyle Yahudilerin Amerika'daki yeni yaşamlarını ortaya koyar nitelikte olduklarını söyler ve *La pena del Dio* adlı oyundan söz eder. Askenaz Tiyatrosunun gücü karşısında Sefardi tiyatrosunun zayıf kaldığını vurgular; "Balat'ta, Hasköy'de yaşananları anlatacak İspanyol kardeşlerimiz nerede? Önemli bir edebiyat yaratacak İspanyol yazarlar nerede? Nerede Aşkenaz oyuncular gibi ruhları harekete geçiren İspanyol oyuncular? Hem İspanyol hem Aşkenaz oyuncuların aynı sahnede rol alıp her iki toplumun yaşamından kesitler sunan bir oyun hayal ediyorum, bu gün gelecek ve benim düşüm gerçekleşecek" sözleriyle tamamlar makalesini Natán ben Natán (269-270).

YIL 1914 İZMİR

1. *El Pregonero* gazetesinde yayınlanan bir duyuruda *Ozer Dalim*'in her yıl olduğu gibi Purim Bayramı dolayısıyla *Esporting Club*'da saat 20:30'da bir temsil vereceği, seyircilerin temsilden önce alıkonabilecekleri bir yer olmadığı için belirlenen zamandan önce gelmemeleri rica olunur (259-260).

2. *El Pregonero* gazetesi *Ozer Dalim* yararına Purim Bayramında

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

Esporting Club'da *El amante de la pastora*/Çoban Kızın Sevgilisi başlıklı duygusal bir dram, ardından da *La esbeltez del chobán*/Yakışıklı Çoban başlıklı nükteli bir oyun sunulacağını duyurur (261-262).

3. *El Pregonero* gazetesi Purim Bayramında *La Estrella* sinemasında gerçekleştirilecek temsilin çeşit yönünden *Esporting Club*'da verilecek olan temsilden daha zengin olacağını duyurur. Yahudi tarihinin en ilginç dramlarından birini anlatan bir film ardından da *Politakie* adlı Rum kumpanyasının Mordejay ve Ester anısına repertuarındaki en iyi oyunlardan parçalar sunacağı belirtilir (262).

YIL 1914 ADAPAZARI

1. *El Juguetón* gazetesinde Adapazarı'na gelen Mustafapaşalı Yahudi muhacirlerin Yahudi Okulunun yıkılmakta olduğunu görüp okul yararına *Banca Imperial Otomana*/Osmanlı Bankası müdürü İshak n. Sasón'un desteğini alarak madden ve manen parlak bir temsil sundukları belirtilir. Oyunda İstanbul'da Hukuk öğrenimi gören Yehuda Alaluf'un gösterdiği başarı özellikle övülür (265).

Adı geçen gazetede çıkan bir ikinci haberde Adapazarı'na gelen muhacirlerin Yahudi Cemaatine bir canlılık getirdiği ve ilerlemeye yönelik girişimlerin başladığı vurgulanır. Donanma yararına ikinci temsili vermekte gecikmedikleri, bu kez *El hombre mascado*/Maskeli Adam adlı oyunu temsil ettikleri belirtilir; özellikle madmuasel Esterina 'Anabi'nin seyahatini erteleyip oyunda rol alması takdirle karşılanır (268).

YIL 1915 İSTANBUL

1. *El Judío* gazetesinde, Yusuf'un hikayesinin *Yosef topado*

por sus hermanos başlığı altında tiyatroya yapılan uyarlamasının gazetede Judeo-espanyol dilinde tefrika halinde yayınlanacağı bildirilir. Aynı konunun birçok yazar tarafından daha önce uyarlamalarının yapıldığı hatırlatılarak ailelerin uzun kış geceleri evlerinde tefrika oyunu okuyabilecekleri söylenir (289).

YIL 1920 ADAPAZARI

1. *El Judío* gazetesinde yayınlanan kısa bir haber aracılığıyla *Escuela Judía de Ada Bazar/Adapazarı Yahudi Okulunda* verilecek bir temsilin, Yehuda Alaluf adlı, temsilden sorumlu kişinin erkek kardeşinin ölümü üzerine iptal edildiği duyurulur (265, 305).

YIL 1920 İSTANBUL

1. *El Judío* gazetesi *Los Macabeos/Makabiler* adlı tarihsel oyunun D. Elnecave tarafından İbraniceden Judeo-espanyol diline çevirisinin yakında çıkacağını duyurur. Üslubun kolay ve anlaşılır olduğu, *El Judío* gazetesinden 25 kuruş ya da 2 drahmiye temin edilebileceği belirtilir (313).

2. *El Judío* gazetesi, genel istek üzerine, Yahudilerin “acılı yaşamını anlatan” *La expulsión de los judíos de España/Yahudilerin İspanya’dan Sürülmeleri* adlı 4 perdelik ünlü tarihsel operetin *Nuevo Teatro/Yeni Tiyatroda* temsil edileceğini duyurur; biletlerin gişede satışa çıkarılacağı belirtir (307).

2. *El Judío* gazetesinde amatör Aşkenazlardan oluşan *Tropa Nacional Judía/Ulusal Yahudi Kumpanyasının* birkaç hafta boyunca Pera’daki Kışlık Tiyatro *Peti Chan*’da verdiği temsillerle ilgili duyuru ve haberler yayınlar. Bunlardan ilki *El sacrificio de Ishac/İshak’ın Kurban Edilişi* adlı oyunla ilgilidir. Haberde iki saat süren temsil boyunca *İncil*’den sahnelerin yumuşak bir şiirle seyircilere sunulduğu, Abraham, Sara, Eliezer, İsmail ve İshak rollerinin usta oyuncular tarafından ve özgün tarihsel kostümler

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

içinde canlandırıldıkları belirtilir. Aşkenazların Yahudi kültürünün birçok dalını yetkin bir biçimde işledikleri, başarılı temsiller verdikleri vurgulanır. Diğer duyurular, *Yosef vendido por sus hermanos*/Kardeşleri tarafından satılan Yusuf; *La reina de Ester o El rey Ahašveroš*/Kraliçe Ester yahut Kral Ahasveros; *Los dos talmudistas* /İki Talmud Alimi; *El héreo Bar-Kohba o Los últimos días de Sión*/Kahraman Bar-Kojba yahut Siyon'un Son Günleri; tarihsel operet *Don Ishak Abravanel o El ministro judío*/Don Ishak Abravanel ya da Yahudi Bakan; *El hecho Dreyfus*/Dreyfus Olayı; *El camino verso la Tiera Santa*/Kutsal Topraklara Giden Yol gibi tarihsel/dinsel konulu operetlerin yanısıra bir de *Lo que una mujer puede hacer* başlıklı ünlü Viyana operetiyle ilgilidir. Temsiller saat 21:00 ya a 21:30 da başlar, Yidiş dilinde temsil edilen operetlerin Fransızca ve Judeo-espanyol dillerine yapılan çevirilerinin seyircilere dağıtılacağı belirtilir (309-315).

YIL 1929 İSTANBUL

El Jugueton gazetesi, Pera'daki *Teatro Frances*/Fransız Tiyatrosunda *Dreyfus* adlı oyunun İspanyol dilinde, amatör bir Yahudi topluluk tarafından *Sociedad Hebrá Quedośá Mecor haHayim de Balat* / Balat Kutsal Yaşam Derneği yararına temsil edileceğini duyurur(378).

Elena Romero'nun derlediği haberler 1873-1935 yılları arasındaki zaman dilimini kapsamakta. Bu çalışmamızda bize tanınan zaman/yer sınırlarını çoktan aşmış olduğumuz için bir başka yazımızda ele alacağımız Sefardilerin en önemli din, kültür, tiyatro ve siyaset merkezlerinden olan Selanik'te gerçekleştirdikleri yoğun tiyatro etkinliğinden söz etmedik. Oysa bu etkinliklerle ilgili yayınlanmış haberler Sefardilerin Osmanlı, Jön Türkler, İttihat ve Terakki Cemiyetiyle olan ilişkileriyle ilgili önemli tarihsel belgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Belirtmek istediğimiz bir diğer nokta acaba Sefardiler Osmanlı döneminde Türkçeye gereken önemi vermiş olsalardı, Güllü Agop'un yerine Türkçe oyun sergileme tekelini alabilirler miydi, alsalardı ne olurdu? Durum böyle olmadığı için varsayımlar üretmenin bir yararı olmayacaktır.

Sefardi tiyatrosuyla ilgili haberler 1947 yılında kurulan *Shalom* gazetesinde ve aynı gazetenin 2005 yılında ilk sayısı çıkan aylık kültür eki *El Amanecer*'de yayınlanmaya devam eder. XX. yüzyılın başında 1910 yılında kurulan Arkadaşlık Yurdu Derneğini takiben aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmaya başlayan yeni yardım dernekleri [Yıldırım Spor Derneği (1963), Dostluk Yurdu Derneği (1966), Göztepe Kültür Derneği (1975)] 19. yüzyıla ilişkin örneklerini sunduğumuz yardım temelli tiyatro geleneğini günümüze kadar sürdürürler.

Dostluk Yurdu Arthur Miller'den *Bedel*, Max Frisch'ten *Andorra* ve George Feydeau'dan *Züğürt Avukat* gibi çeviri oyunların yanı sıra amatör/profesyonel yazarların Sefardilerin yaşamını anlatan oyunlar da sahneye koymakta. Cumhuriyet döneminde sahnelenmiş en önemli Sefardi oyunu KULA '930 adını Galata Kulesinden alır. Bir anlamda 1930'lardan sonra tiyatro alanında ortaya çıkan boşluğu doldurmak için sahnelendiği söylenebilir. İki bölümlük müzikal komedi biçimindeki oyun Dostluk Yurdu Derneğine mensup İzzet Bana, Selim Hubeş, Jojo Eskenazi, Yuda Siliki tarafından yazılmış, Haham rolünü üstlenen İzzet Bana tarafından yönetilmiştir. Program dergisinde oyunla ilgili şu yorum yapılır:

Bilindiği gibi İspanya'dan göçe zorlanan Yahudilerin, II. Beyazıt tarafından İstanbul'da ilk iskan ettirildikleri yer Haliç'teki Balat semti sınırlardır. Ancak artan ticaret nedeniyle varlıklı kesim bu kez Haliç'in karşı kıyısı olan Hasköy'e yerleşmiş, burada binalar, sinagoglar, okullar inşa etmişlerdir. 1900'lerin başında Osmanlı İmparatorluğunun ticaret ve finans merkezi haline gelen Galata'da, çeşitli ticari faaliyetler gösteren Yahudiler, iş yerlerine yakın olan bu bölgeye yerleşmeye başlamışlar, burada günümüze kadar ulaşan apartmanlar, sinagoglar, işyerleri hatta halkın yararlanacağı geçit ve merdivenler yaptırmışlardır. 1900'ların ortalarına kadar bu bölge ile özdeşleşen Yahudilerin oturdukları yerler, sokaklar, onların adları ile anılmıştır. Bugün Şair Ziya Paşa Yokuşu olarak bilinen yokuş bir dönem 'Yahudi Yokuşu' olarak anılmaktaydı. İşte

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

Kula zaman içinde Galata'daki Yahudilerin yaşamlarından, yaşam biçimlerinden, gelenek ve göreneklerinden söz eder”

Oyunda Judeo-espanyol dili, Türkçe ve Fransızca iç içe geçer, İbranice dualara da yer verilir. Dinsel ve din dışı, komik ve trajik öğelerin kaynaştığı, *Kula* (Kule) 19. yüzyılda, Yahudi dernekleri ve okulları tarafından sahnelenen oyunlarda rastlanan konuşma eylemi, monolog, diyalog ve şarkıların ağırlıklı olduğu, “zarzuela”, “paso”, “entremes” tadında, İspanyol erken Rönesans tiyatrosunun etkilerini, *Comedia dell'Arte*, Geleneksel Türk Tiyatrosunun izlerini taşıyan dilsel, kültürel ve biçimsel olarak melez bir oyun. *Kula*'da Sefardilerin günlük yaşam, duyuş, düşünüş biçimlerinin yanısıra gördüğümüz şey oyuncuların tiyatro yaparken, seyircilerin de izlerken duydukları mutluluk. Oyunda Sefardi toplumunun sokak, kahvehane ya da meyhanedeki yaşamları seyirciye gösterilirken sinagog ve evlerin kapılarının seyirciye kapalı kalması biçimsel gereklerin ötesinde bir duyarlığa işaret ediyor. Suskun Haham İzzet Bana ve Moiz rolünü canlandıran Jojo Eskenazi'nin oyunculukta sergiledikleri profesyonellik de sözü edilmeye değer. Oyunda Judeo-espanyol dilinde söylenen şarkılar bize, tehcir konusu dışında İspanya'daki yaşam(ları)la ilgili hiçbir oyun yazmamış ya da hiçbir İspanyol yazarın oyununu temsil etmemiş Sefardi toplumunun kültürel geçmişini hatırlatırken Türk makamlarında ama Judeo-espanyol dilinde söylenen şarkılarda kültürel sınırların yok olduğu izlenimine kapılıyoruz.

Kula, ilk kez 1979 yılında sahnelenmiş; unutulmaya yüz tutan Judeo-espanyolcanın canlanmasında önemli katkılarda bulunan, eski mahalleleri Galata'yı terk ederek İstanbul'un çeşitli semtlerine dağılan Sefardileri toparlayan, yediden yetmişe her yaş grubundan oyuncunun sahneye çıktığı nostaljik bir oyun. İzzet Bana oyunla ilgili yayınlanan broşürde şunları söylüyor:

Osmanlı imparatorluğu döneminden başlayarak (Tanzimat) 150 yılı aşkın bir süre Judeo-Espanyol

dili sürekli bir düşünüş göstermektedir. Cumhuriyet döneminde yoğun “vatandaş Türkçe konuş” politikası nedeniyle kullandırılmayan ve unutulmaya yüz tutmuş bu dille oynanan bir oyunu birbirinden güzel şarkılar eşliğinde karşılarında bulan cemaat üyeleri, oyuna yoğun bir ilgi gösterdiler. Bu bir ilkti. 20 yılı aşan ve günümüze kadar uzanan bir süreçte KULA'930 Judeo-Espanyol dilinde hazırlanan ve sayıları 40'ı geçen oyuna ve oluşturulan birçok müzik grubuna önder oldu. Tiyatroya elverişsiz şartlar ve yerlerde sahnelenmesine rağmen seyirci oyunlara ilgisini eksiltmedi.(...). Daha sonra oyunun ünü Türkiye sınırlarını aştı. 100.000 Türkiyelinin yaşadığı İsrail'de (Tel Aviv'de) beş gece kapalı gişe oynadı. 2002 yılına gelindiğinde ilk kez sahnelenişinin ardından yirmi üç yıl geçmişti. “KULA'930'un ilk oynandığında çocuk olanlar şimdi büyüdüler. Ev bark sahibi oldular, kendi çocukları var. O gün Judeo Espanyolca'yı en azından anlayan çocuklar, yerlerini bu güzel dilden tek kelime dahi anlamayan bir nesile bıraktılar. Bu dili çok iyi konuşan yaşlı bir nesil de aramızdan ayrıldı. Ancak, yeni neslin bilmesini istediğimiz, dualarımız, geleneklerimiz var. Hele unutulmasını hiç istemediğimiz birbirinden güzel şarkılarımız var. İşte bu nedenle 23 yıl sonra aynı kadro aynı metin ve aynı şarkılarla bir kez daha KULA'930'u oynuyoruz. Sürç-i lisan edersek affola.

İzzet Bana aynı broşürde şu bilgileri verir. *Kula*, 15 dakikalık *Fikso* adlı, dört Sefarad kadının bir araya gelip tertipledikleri bir ev/kumar toplantısını canlandıran bir skeçten yola çıkılarak oluşturulmuş bir müzikal. “*Fikso*'daki dört kadını canlandıran dört erkeğin konuştukları Judeo-espanyol diliyle İstanbul'da oynanan bu ilk oyun seyirci için çok ilginçti” diyor İzzet Bana ve şöyle devam ediyor:

İşte o günlerde elime Yehoram Gaon'un plakları geçti. Bu şarkıların hepsi Judeo-espanyol dilindeydi. Bu il-

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

günçlık şarkılarla bezenmeliydi. Hemen işe koyuldum. Şarkıların içeriğini araştırarak kimlerin hangi karaktere bürünüp, hangi şarkıları söyleyebileceklerini belirledim. Dört arkadaş bir araya geldi... ve kurgusu hazır olan bu tiplerini alıp oyunun iskeletini sağlamlaştırıp senaryo haline getirdik. Oyun o yıllarda bizim için çok değerliydi. Seyretmek de, oynamak da. Bir ilkti.. cesaret işiydi... bir kız için sahneye çıkmak ayıp sayılırdı.. Küçük sahnede bunu oynadık. Ben o yıllarda olaya tamamı ile amatör bir şekilde bakmaktaydım. Bugünkü gibi bir yandan yönetip, bir yandan başkalarının da fikirlerini alıp olayı öğrenmekteydim. İlk sezonunda 25, on yıl sonra 50 kez olmak üzere toplam 75 kez Dostluk Yurdu'ndaki küçük sahnede oynadık. Bu 75 gösterim içinde Göztepe, Büyükada, İzmir ve İsrail turneleri de dahil. *Kula*'da çok kişinin emeği var. *Kula*'da çok kişinin tanışıp evlenmesi var. *Kula*'da bazı evlenmiş olanların maalesef ayrılması var. (Fakat *Kula* sebep olmadı.) *Kula*'nın geliriyle çok aç insan yedirildi, giydirildi. *Kula*'nın ardından yeni oyunlar türedi... yeni esinlenmelere gidildi. Anlaşılacağı gibi *Kula* bir çığır açtı. Ve şimdi yıl 2002.Eskiden Dostluğun küçük sahnesinde 13 kişi olan kadrosu, şimdi oynadığımız geniş sahnede hareket getirmesi açısından oyuncularla zenginleştirildi.

Yıldırım Spor Kulübü Alkışlar Tiyatrosunda, yazımda, yönetimde ama daha çok oyuncu olarak görev alan Korel Özvaron günümüz Sefardi tiyatrosuyla ilgili şunları anlatıyor:

çalışmalarımızın çoğunda, kendi içimizde, kendimizi bize anlatan örneklerle cemaatimizin karşısına çıkmaya çalışıyoruz. Bugün cemaatimizde üç tane amatör tiyatro grubu var. İki daha fazla müzikal ve dans bazlı tiyatro yapıyor. Bu çalışmaların en güzel yanı, bir arada çok büyük bir kalabalıkla bunu yapma çabasında olunması. Alkışlar Tiyatrosu aşağı yukarı 40 senedir kendi çapında tiyatro yapıyor.²⁹

29 "Panel 2: Cemaat Tiyatroları ve Modern Tiyatronun İnşasına Katkıları", *Mimesis*, no.13, Ekim 2007. s.219.

Çalışmamızı bitirmeden günümüz Sefardi oyun yazarı (araştırmacı, şair) Beki Bahar'dan kısaca söz edeceğiz. Yazdığı birçok oyundan bugüne kadar yalnızca ilk oyunu *Alabora* (1970) Ankara Devlet Tiyatrosunda Haldun Marlalı'nın rejisiyle 1976 yılında sahnelenmiş. Diğer oyunları *Demokles'in Kılıcı* (*Flavius ile Demokles*), konusunu Hitit tarihinden alan *Ölümsüz Kullar* (*Pudu-He-pa*) ve bir Sefardi ailesinin tehirden sonra, Portekiz, Hollanda, İtalya ve Osmanlıdaki yaşamını anlatan *Senyora* (*Gracya Nasi*) bugüne kadar sahnelenmemiştir. Sefardilerin tarihini, Ankara, Bursa, Edirne ve İstanbul olmak üzere dört kentte yaşam biçimlerini gelenek ve göreneklerinin Sefardi müziği eşliğinde ortaya koyduğu *İkiyüzbininci Gece* (Müzikal Oyun), *Evlendik Mutluyuz*, *Balat'tan Bronx'a*, *Sıradan Bir Şey*, *İkizler*, başlıklı yayınlanmamış oyunları, *Erozyon*, *Bir Bütün* gibi kısa oyunları da Beki Bahar'ın araştırmacı ve şair kimlikleriyle biriktirdiği oyun yazarlığının en parlak yıllarının ürünleridir.

*Bu çalışma, sürdürmekte olduğumuz araştırmanın ilk aşaması olup, şu ana kadar ulaşabildiğimiz kaynaklar çerçevesinde oluşturulmuştur.

*Şalom gazetesinden Eti Varon'a, aynı gazetenin kültür eki *El Amanecer*'den Güler Orgun'a, oyuncu yazar, yönetmen İzzet Bana'ya, Evrim ve Çağla Çakıcı'ya bu çalışmayı gerçekleştirmem için bana sağladıkları yazılı ve görsel belgeler için, Yehuda Hatsvi'ye İbranice konusundaki yardımları için teşekkür ederim.

KAYNAKÇA

And, Metin. **Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1982.

And, Metin. "Soytarı: Tiyatronun Yaşam Suyu", **Sanat Dünyamız**, Sayı 74, Kış 1999.

Bahar, Beki Luz. "Tiyatro Tarihinde ve Osmanlı Döneminde Yahudilerin Tiyatro Gelişimi ve Türk Geleneksel Tiyatrosuna Etkisi", **Mimesis**, No. 13, Ekim, 2007.

Basalel, Yusuf. **Osmanlı ve Türk Yahudileri**. İstanbul: Gözlem Yayıncılık, 1999.

Díaz-Mas, Paloma. **Sephardim. The Jews from Spain**. Translated by George Z. Zucker, Chicago&London: The University of Chicago Press,

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE TÜRKİYE'DE ÇOKKÜLTÜRLÜ/ MELEZ SEFARDİ TİYATROSU

1992.

Evliya Çelebi. Evliya Çelebi Seyahatnamesi. İstanbul: YKY, 1996-2006

Güleryüz, Naim. "İspanya'dan Türkiye'ye Uzanan Köprü: Sefardiler", I. İspanyol-Türk-Sefardi Tarih ve Kültür Buluşması" başlıklı Uluslararası Sempozyumda sunduğu basılmamış bildiri. (Ankara Üniversitesi, 2005).

Menéndez Pidal. Ramón: Poesía juglaresca y juglares, Madrid, Espasa-Calpe (Colección Austral), 1979.

Onur, Oral. 1492'den Günümüze Edirne Yahudi Cemaati. İstanbul: 2005.

Romero, Elena. El teatro de los sefardies orientales, Volumen II, Madrid: CSIC, (Instituto "Arias Montano"), 1979.

Romero, Elena. Repertorio de noticias sobre el mundo teatral de los sefardies orientales, Madrid: CSIC (Instituto "Arias Montano"), 1983.

"Tiyatroda Kültürel Çoğulculuk. İki panel. Panel-2: Cemaat Tiyatroları ve Modern Tiyatronun İnşasına Katkıları", Mimesis, No. 13, Ekim, 2007.

<http://groups.msn.com/Medievalmsicamedieval.msnw>*

